

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ І АРХЕОЛОГІЇ

Дрогобицька Оксана

**Повсякденне життя
галицької інтелігенції
(друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.)**

Курс лекцій

Івано-Франківськ
2015

УДК 39

ББК 63.5

Дрогобицька О. Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): курс лекцій / **О. Дрогобицька.** – Івано-Франківськ, 2015. – 112 с.

Рецензенти:

М.І.Паньків, кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Н.М.Винник, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Інституту історії, політології і міжнародних відносин
Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
протокол № 3 від 22 вересня 2015 р.*

©О.Дрогобицька, 2015
© Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
ЛЕКЦІЯ 1. Предмет, завдання і джерела курсу. Галицька інтелігенція як національний феномен.	5
ЛЕКЦІЯ 2. Джерела і шляхи формування інтелігенції в Галичині...13	
ЛЕКЦІЯ 3. Соціальна структура інтелігенції: кількісна і якісна характеристика.....	22
ЛЕКЦІЯ 4. Матеріальне становище інтелігенції в Галичині у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.....	30
ЛЕКЦІЯ 5. Освітні традиції інтелігентної верстви.....	39
ЛЕКЦІЯ 6. Режим дня і способи проведення дозвілля.....	49
ЛЕКЦІЯ 7. Сім'я і родинний побут.....	56
ЛЕКЦІЯ 8. Громадський побут інтелігенції в Галичині у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.....	65
ЛЕКЦІЯ 9. Особливості матеріальної культури.....	73
ДОДАТКИ.....	82
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	91
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ КУРСУ	108

Вступ

В останні роки все частіше лунають заклики перейти від вивчення традиційної історії воєн, різних політичних катаклізмів, видатних постатей та звернути увагу на так звану “маленьку людину, її внутрішній світ і переживання, пов’язані із цими подіями. Найкраще з таким завданням може впоратися “історія повсякденності” – порівняно нова галузь історичного знання, яка висуває на перше місце комплексне дослідження способу життя представників різних соціальних груп, їх вчинків та емоційних реакцій на окремі ситуації.

Метою викладання навчальної дисципліни “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)” є:

- ознайомити студентів з основними проблемами теорії і методології “історії повсякденності” та напрямками її досліджень;
- на основі викладу історії та повсякденного життя інтелігенції в Галичині, навчити студентів аналізувати джерела та художні твори письменників кінця XIX – 30-х рр. XX ст.;
- подати основні віхи історії галицької інтелігенції, особливості духовної і матеріальної культури представників цієї верстви та їхню роль в розгортанні культурно-просвітнього та суспільно-політичного руху в Галичині;
- через вивчення різних форм громадської активності галицької інтелігенції другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. виховати у студентів прагнення до активної суспільної діяльності і вироблення власної позиції як у політичній, так і в культурно-освітній сферах.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)” є:

- Подати студентам систематичний виклад матеріалу з курсу “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)”.
- Зосередити увагу студентів на аналізі галицької інтелігенції як посередника, через якого усі міські урбанізаційні впливи проникали у традиційне село;
- Познайомити студентів з різними концептуальними підходами щодо вивчення повсякденного життя представників різних соціальних верств.

Курс “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)” розроблено із врахуванням новітніх досліджень у сфері “історії повсякденності”. Оволодіння теоретичними основами курсу має неабияке значення для підготовки сучасного висококваліфікованого вчителя національної школи, виховання у нього почутті патріотизму та любові до рідного краю.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

Знати:

- Джерела та історіографію вивчення побуту української інтелігенції в Галичині;
- основні шляхи формування інтелігенції в Галичині у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.;
- рівень матеріального забезпечення типового представника тогочасної освіченої верстви;
- специфіку відзначення родинних свят, календарних звичаїв та обрядів у сім'ях вчителів, священиків, представників вільних професій (адвокатів, лікарів);
- участь галицької інтелігенції в процесі створення національних культурно-просвітніх інституцій, соціально-

економічних організацій, молодіжних товариств;

- зміни у побуті інтелігенції в умовах радянського політичного режиму (вересень 1939 – червень 1941 рр.);
- біографічні дані та основні віхи діяльності видатних представників освіченої верстви у Галичині.

Вміти:

- Характеризувати основні напрямки досліджень в історії повсякденності;
- аналізувати мемуарну спадщину представників інтелігенції другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст., а також кращі зразки художньої літератури тогочасних письменників;
- порівнювати різні форми і види громадської активності вчителів, священиків, лікарів, адвокатів тощо;
- охарактеризувати структуру і матеріальне становище української, польської та єврейської інтелігенції;
- дати об'єктивну оцінку діяльності видатних представників освіченої верстви у суспільно-політичній, культурно-освітній та соціальній сферах.

Даний методичний посібник включає: короткий виклад лекційного матеріалу, таблиці і додатки, основні терміни і поняття, список рекомендованої літератури.

Лекція 1

ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І ДЖЕРЕЛА КУРСУ. ГАЛИЦЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН.

1. Предмет і завдання курсу.
2. Джерела вивчення повсякденного життя української інтелігенції в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.
3. Галицька інтелігенція як національний феномен.

Мета лекції: з'ясувати предмет і завдання курсу “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)”, дати об'єктивну характеристику галицької інтелігенції як національному феномену.

Вступ: Проблема інтелігенції як найбільш освіченої верстви, покликаної очолити націю на шляху суспільно-політичних, соціально-економічних і культурних перетворень, завжди стояла у центрі наукових зацікавлень істориків, політологів, філософів. Свідченням цьому є численні дискусії щодо базових критеріїв, на підставі яких можна говорити про приналежність тієї чи іншої особи до даної соціальної групи. Однак, будь-які спроби сформулювати універсальне визначення залишаються безрезультатними. На сьогодні існує понад 300 трактувань і всі вони певною мірою відбивають основні сутнісні характеристики цього феномену. Таке розмаїття поглядів все частіше приводить дослідників до висновків, що інтелігенція була і досі залишається досить аморфним явищем. З огляду на усю складність і невичерпність дискусії стосовно наведеного питання, цінною, на нашу думку, є спроба виокремлення

основних рис повсякденного побуту української інтелігентної верстви в Галичині наприкінці ХІХ ст. – 30-х років ХХ ст.

1. Предмет і завдання курсу.

Предмет курсу – особливості побуту української інтелігенції у Галичині, а саме її духовної (режим дня і способи проведення дозвілля, родинні та календарні свята, громадське життя, сім'я) та матеріальної (одяг, система харчування, житло) культури.

Об'єктом вивчення є безпосередньо представники галицької інтелігенції другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст.

Завдання:

- визначення соціальних джерел, шляхів та обставин формування інтелігенції;
- характеристика кількісних і якісних параметрів інтелігентної верстви, відображення специфіки її професійної структури;
- аналіз матеріального становища священиків, учителів, лікарів, а також факторів, що на нього впливали;
- дослідження особливостей духовної культури інтелігенції, її внеску у процес формування національної свідомості селян;
- розкриття основних елементів матеріального побуту інтелігентної верстви, вплив європейських модернізаційних процесів.

2. Джерела вивчення повсякденного життя української інтелігенції в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

За формою фіксації інформації джерела до вивчення курсу “Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.)” можна віднести до наступних типів:

- писемні,
- речові,
- фотодокументи,
- усні (польові дослідження).

Найбільшу групу у названому переліку становлять писемні джерела. Серед них виділяємо:

1) офіційні матеріали (донесення органів внутрішніх справ і державних установ, статистика, розпорядження шкільної і церковної влади, документи громадських організацій);

2) етнографічні записи, здійснені представниками сільської інтелігенції;

3) матеріали приватного походження: а) особисте листування; б) мемуарні джерела (спогади, автобіографії);

4) періодика;

5) тогочасна художня література.

Цікаві матеріали містяться у краєзнавчих музеях Івано-Франківської та Тернопільської областей, Музеї народної архітектури і побуту у Львові, Музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (м. Коломия Івано-Франківської області), Історико-меморіальному музеї Степана Бандери у с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області, Літературно-меморіальному музеї Василя Стефаника і кімнаті-музеї Івана Федорака (Івана Садового) у с. Русів Снятинського району Івано-Франківської області, Музеї Марійки Підгірянки (с. Білі Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області), Музеї освіти Прикарпаття (м. Івано-Франківськ).

Загалом із усього масиву джерел за рівнем інформативності на перше місце висуваємо спогади та

автобіографії. Вони, хоча і містять елементи суб'єктивізму, однак є безпосереднім відображенням життя їх авторів.

3. Галицька інтелігенція як національний феномен.

Важливим для вивчення нашої проблеми є з'ясування суті самого слова „інтелігенція”. Згідно загальноприйнятих визначень інтелігенція (від лат. *intelligens* – обізнаний, думаючий, розуміючий, розумний) – це соціальний прошарок суспільства, професійно зайнятий розумовою, висококваліфікованою, творчою працею, розвитком та поширенням культури. На жаль, зазвичай останні характеристики ігноруються і під інтелігенцією розуміють просто сукупність освічених людей з активною суспільною позицією.

Узагальнення спектру підходів щодо розуміння поняття „інтелігенція” дають підстави вести мову про існування двох принципово відмінних трактувань цього феномену:

- соціологічного (визначення інтелігенції як особливої соціальної групи у структурі суспільства, при якому велика увага відводиться наявності спеціальної кваліфікаційної сертифікації, тобто здобутій освіті);
- культурологічного (пояснення інтелігентності на основі позитивного етичного критерію, соціальної і моральної значимості особистості).

На нашу думку, при дослідженні галицької інтелігенції слід виходити із єдності соціального і культурно-особистісного аспектів. Тобто із уявлень про інтелігенцію як соціокультурну спільність із властивими їй законами розвитку і функціонування. Однак, поряд з цим надаємо перевагу розумінню даного соціального прошарку як культурного феномену, унікальної верстви, що на тих чи інших етапах історичного розвитку виступає не тільки творцем, але і носієм культури.

З огляду на специфіку досліджуваного періоду, не слід брати вищу чи середню професійну освіту за основний показник приналежності до інтелігенції. У такий спосіб ми автоматично відкидаємо усіх суб'єктів, які з тих чи інших причин не змогли одержати документальне підтвердження своїх знань. Адже непоодинокими були випадки, коли студенти залишали навчання в університеті і йшли працювати на село. Тут доречним є приклад відомого письменника, „майстра психологічної новели” з життя галицького селянства В. Стефаніка, який після кількох років навчання залишив медичний факультет Краківського університету і повернувся у рідне с. Русів Снятинського повіту на Станіславщині. Аналогічні факти відобразились і в художній літературі, зокрема у п'єсі І. Франка „Учитель”. Один із героїв твору учитель Іван Хоростіль із патріотичних міркувань покинув студії на юридичному факультеті і пішов працювати на село.

Інтелегенція, крім завдань зумовлених специфікою професійної діяльності, була покликана виконувати:

- культурологічну,
- комунікативну,
- освітньо-виховну
- світоглядну функції.

Окремі уявлення про інтелігенцію дозволяють скласти спогади священника О. Пристая. Вони відображають специфіку галицького соціуму кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли за умов малочисельності і недорозвиненості внутрішньої структури української еліти, до неї подекуди відносили студентів і учнів старших класів гімназії. Зокрема автор підкреслює: „У шляхотно уроджених поляків мого часу, людина ставала чоловіком доперва, від „графа” а у галицької інтелігенції зачинали ся люде рахувати доперва, від гімназіяльного суплента, концепієнта, адвокацкого, чи нотаріяльного, практиканта лікарського у якім шпитали, адіюнкта податкового, капітана, у войсковім стані, а в

українській суспільності, де було дуже мало свіцької інтелігенції, зачали ся рахувати з питомцем (студентом духовної семінарії – авт.) з четвертого року”.

Не менш цінними з точки зору дослідження тогочасного суспільства є міркування О. Пристая стосовно різних груп інтелігенції. Поряд із духовенством, вчительством, державними урядовцями, він виділяє „нижчу” чи „сурдутову” (від загальноновживаної у Галичині назви костюма) інтелігенцію, до якої зараховує: лісничих, писарів, листоношів, судових виконавців, працівників залізниці, сторожів, а також дяків. Ці категорії працівників практично не вписуються у рамки модерних уявлень про освічену верству, що зайвий раз підтверджує тезу про неприпустимість застосування сучасних штампів до означеного періоду і навпаки.

Особливу зацікавленість у наведеному переліку викликає така соціальна група як дяки. Відомий діаспорний історик І. – П. Химка для характеристики дяківського стану вживає термін „напівінтелігенція”. На його думку, дяки склали важливий проміжний прошарок між селянством і місцевою елітою. Вони часто виступали активістами читалень, сільськими писарями, агентами кредитних спілок, диригентами хорів і, що не менш важливо, не були так культурно і кастово віддалені від селян як священики.

При аналізі соціальної структури Галичини поряд із поняттям інтелігенція не рідко вживається поняття напівінтелігенція. У більшості випадків напівінтелігенція – це дяки та особи, які з об’єктивних причин не закінчили університетське навчання. Із зовсім іншим трактуванням даного феномену зустрічаємось у дослідженні І. Лисяка-Рудницького. „Виродження та відродження інтелігенції”. У розумінні І. Лисяка-Рудницького напівінтелігент – це „людина із „панськими” претенсіями без етосу

інтелігентської класи”, в якій переважає прагнення до наживи, побутовий матеріалізм.

Висновки:

Незважаючи інколи на досить неоднозначне ставлення громадськості, на різних відтинках історії галицька інтелігенція завжди виступала ідейним лідером і натхненником у боротьбі за державність українського народу. Особливо важливу роль відігравала вона у суспільно-політичному, освітньому і господарському житті галицького села другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. З огляду на це, вивчення побуту представників даної соціальної верстви не тільки дозволить заповнити чергову «білу пляму» в історії нашого регіону, а й сприятиме формуванню патріотичних почуттів у молоді.

Література:

- Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.
- Баран О. (Дрогобицька О.) Галицька сільська інтелігенція як культурний феномен (перша половина ХХ ст.) // Україна соборна: Зб. наук. статей. – Київ, 2005. – Вип. 2. – Ч. II. – С. 263–271.
- Баран О. (Дрогобицька О.) Українська сільська інтелігенція Галичини (кінець ХІХ ст. – 1939 р.): спроби ідентифікації // Галичина. – 2005. – № 11. – С. 307–313.
- Баран О. (Дрогобицька О.) Культура і побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ ст. – 1939 р.). Автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.05 / Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с

Медик Х. Микроистория // THESIS. Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т. II. – Вып. 4. – С. 193–202.

Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження // Військово-науковий вісник. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 191–202.

Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности” // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С. 3–29.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «інтелігенція».
2. Які джерела з вивчення побуту галицької інтелігенції другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. є найбільш інформативними?
3. Чи можна віднести до інтелігенції таку соціальну категорію як дяки?

Лекція 2

ДЖЕРЕЛА І ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГАЛИЧИНІ

1. Роль священничих та вчительських родин у процесі формування галицької інтелігенції.
2. Вихідці із селян в середовищі місцевої інтелігенції.
3. Другорядні джерела становлення інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Мета лекції: подати студентам відомості про джерела і шляхи формування інтелігенції у Галичині, навчити визначати основні і другорядні джерела поповнення інтелектуальної еліти краю, аналізувати фактори, які впливали на цей процес.

Вступ: Питання способів формування української інтелігенції Галичини досі залишається малодослідженим. Виняток становлять праці львівського історика Наталії Мисак, присвячені вивченню соціального походження галицької інтелігенції наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

1. Роль священничих та вчительських родин у процесі формування галицької інтелігенції.

До 1939 р. існувало п'ять головних джерел становлення національної еліти: сім'ї священнослужителів, учителів, селян, а також службовців і працівників вільних професій (адвокатів, лікарів, інженерів та ін.).

Більшу частину інтелігенції Галичини становили вихідці з сільської місцевості. Така ситуація була закономірним наслідком професійної диспропорції у структурі галицького соціуму. За підрахунками В'ячеслава Будзиновського станом на 1890 р. у Галичині не було жодного світського інтелігента, який би не народився в священничій чи селянській родині. У

наступні два десятиліття принаймні половина української інтелектуальної еліти формувалась із середовища селян.

Протягом тривалого часу єдиною освіченою верствою, а відтак і головним джерелом становлення інтелігенції в Галичині залишалися сім'ї греко-католицького кліру. Як писав І. Франко, “говорити про інтелігенцію перед скасуванням панщини у нас, то значить говорити про духовенство, бо ніякої другої інтелігенції в нас не було”.

Духовенство, як провідна соціальна верства на селі, мало давні традиції. Воно вирізнялося “вищим” походженням, адже багато служителів культу були синами священників, окремі з них виводили свій рід від шляхти. До шляхетсько-священницьких родів належали Барвінські, Бачинські, Вербицькі, Витвицькі, Головацькі, Гординські, Добрянські, Крушельницькі, Матковські, Яворські та ін. Учений з діаспори Ісидор Сохоцький серед нащадків шляхетських родів назвав 68 родин духовенства, зауважуючи при цьому, що такий перелік є неповним.

На відміну від душпастирів, вчителі походили з нижчих верств, головним чином селянства. Через низький рівень матеріального забезпечення педагогів багато хто розглядав роботу в школі лише як тимчасовий заробіток перед переходом на працю поштового чи податкового службовця.

Натомість у сім'ях духовенства сильними були традиції наступності поколінь, коли сан передавався від батька до сина. Це сприяло своєрідній стратифікації священницького стану, наданню йому характеру, подібного до шляхетського чи дворянського.

Священики намагались одержати парафію неподалік від місця душпастирювання своїх родичів. У такий спосіб формувались цілі території, де настоятелями церков були представники одного того самого роду. Наприклад, члени роду Бурачинських тримали в своєму посіданні парафію Криворівня Косівського повіту понад 100 років. Творення

територіальних родинних структур відбувалося порівняно легко в першій половині ХІХ ст. (особливо після епідемії холери 1831 р.), коли було багато вакантних посад, і значно ускладнилось у другій половині цього ж століття.

До кінця ХІХ ст. діти служителів культу поповнювали переважно ряди греко-католицького кліру. Цю закономірність можна проілюструвати на прикладі окремих родів. Із восьми дітей о. Юліана Тарнавського із с. Ясенів Бродівського повіту п'ять синів стали священиками, двоє доньок – дружинами душпастирів і тільки одна дочка вийшла заміж за вчителя. А із десяти дітей пароха с. Козівка Тернопільського повіту Дмитрія Білинського шість синів обрали духовний сан і чотири доньки стали дружинами священиків, їхні ж діти, зі свого боку, теж пішли шляхом своїх батьків.

Та не слід зараховувати духовенство до цілком замкнених соціальних структур, адже воно поповнювалося й вихідцями із селян, так само як молоде покоління із священичих сімей нерідко обирало світські професії. Таким чином, через систему творення розгалужених родинних зв'язків та адміністрування парафій священичі родини сприяли збереженню традицій душпастирства всередині однієї сім'ї. Водночас вони протягом тривалого часу “постачали кадри” не тільки для формування власне греко-католицького духовенства, але й світської інтелігенції.

Частка вихідців із сімей вчительства у структурі української освіченої верстви наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. становила близько 8 %. Такі на перший погляд низькі показники були зумовлені перш за все складним матеріальним становищем працівників педагогічної сфери, а відтак і невеликими можливостями стосовно забезпечення навчання власних дітей.

2. Вихідці із селян в середовищі місцевої інтелігенції.

Не менш важливим джерелом становлення освіченої верстви до 20-х років ХХ ст. були селянські сім'ї.

Наприкінці ХІХ ст. намітився значний вплив дітей селян до середніх і вищих шкіл. Наприклад, у 1910 р. із 305 учнів Станіславської гімназії 169 походили із селянських, 30 – священичих, 9 – учительських родин, решту склали діти урядовців, ремісників та інших соціальних груп.

Підрахунки львівської дослідниці Наталії Мисак, яка провела аналіз студентського складу Львівського університету за 1890 – 1914 рр., підтверджують тенденцію до збільшення частки селянських дітей серед слухачів вузу із 14,1 % до 44,5 %. Натомість у зазначений період кількість вихідців із сімей духовенства зменшилась із 36,5% до 18,3 %.

Далеко не кожному вдавалось завершити навчання. У 1894 – 1895 шкільному році із 943 учнів усіх галицьких гімназій випускний іспит склали лише 656. Однак такий стан речей зумовлювався не байдужістю молоді до освіти, а політикою шкільних властей, дискримінаційним ставленням багатьох педагогів до учнів української національності. Не останню роль відігравав і матеріальний чинник: неспроможність багатьох родин забезпечити навчання гімназиста протягом тривалого періоду.

У 30-х роках ХХ ст. ситуація з освітою дітей із незаможних прошарків ще більше ускладнилася. На території Львівського шкільного округу, який охоплював три східногалицькі воєводства (Львівське, Станіславське і Тернопільське), налічувалося 768 шкіл третього ступеня, що складало 13% від загальної кількості навчальних закладів такого типу.

Внаслідок цього в 1931 – 1932 рр. із 409 учнів Львівської академічної гімназії тільки 9 були дітьми селян, тоді як напередодні Першої світової війни частка представників цієї соціальної категорії у даному навчальному закладі складала

53,3%. Наведені показники переконливо свідчать про зменшення напливу кадрів із селянських сімей у міжвоєнний період.

Трохи кращою була ситуація у приватних навчальних закладах педагогічного товариства “Рідна школа”. Тут у 1936 – 1937 рр. серед учнів налічувалось 37% дітей селян, 23 % урядовців, 10% священників, 9% ремісників, 7% приватних службовців, 4% представників вільних професій, 3% робітників, 2% купців, 5% інших.

Зменшення частки сільських дітей серед учнів гімназій зумовлювалося не тільки перешкодами при вступі до цих навчальних закладів, а й погіршенням матеріального становища селянства у міжвоєнний період. Якщо до Першої світової війни селянин міг утримувати у гімназії одного чи двох синів, то в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. навчання дитини залишалось доступним кожному третьому чи четвертому господарю.

Роль сільської родини як одного із джерел формування української інтелігенції, таким чином, постійно змінювалась. Якщо на рубежі ХІХ – ХХ ст. спостерігалось зростання її представників серед учнів гімназій і вищих шкіл, то у міжвоєнний період цей процес не тільки припинився, а й зазнав регресивних проявів. Причиною такого явища стали дискримінаційна політика польської влади, спрямована на унеможливлення поповнення освіченої верстви за рахунок соціальних низів, і погіршення матеріального становища селян.

3. Другорядні джерела становлення інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Нестабільною в структурі інтелігенції була частка вихідців із сімей державних службовців. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. вона становила близько 10 %. Однак тенденція до зменшення цього показника серед даної

категорії працівників, на відміну від селянства, намітилась уже до Першої світової війни. Скажімо, частка студентів-юристів Львівського університету, які походили з родин службовців, у 1890 р. становила 16,8 %, а в 1913 р. – тільки 8,3 %. За цей же час на філософському факультеті кількість таких дітей скоротилася втричі: із 33,3% до 11,1 %.

У міжвоєнний період служба в урядових установах для українців практично була закритою, що сприяло зменшенню ролі цієї соціальної групи в формуванні галицької інтелігенції. Внаслідок дискримінаційної політики у сфері розподілу державних посад частка греко-католиків в адміністративному апараті всієї Польщі складала тільки 5,4 %, натомість римо-католиків – 86,8 %. Такі дані свідчать про поступове зменшення ваги державних службовців української національності у структурі галицького соціуму, з чого закономірно напрашується висновок про зниження представництва цієї категорії серед гімназистів і студентів.

Сім'ї представників вільних професій, безперечно, постачали кадри для поповнення інтелігентного прошарку, однак через свою малочисельність вони об'єктивно не могли відіграти суттєву роль в означеному процесі. Зокрема, серед студентів Львівського університету середній показник вихідців із цих родин за 1890 – 1914 рр. зберігався на рівні 2,2%, а серед учнів Львівської академічної гімназії – 1%.

Українська інтелігенція Галичини формувалась не тільки із названих вище соціальних груп. Її кількісне зростання відбувалось за рахунок осіб, які внаслідок дискримінаційної політики польської влади не могли знайти роботу. За оцінками сучасників у 1932 р. налічувалося 6 тис. представників української освіченої верстви, яких не допускали до державних посад.

Становище інтелігенції погіршувалось через високий рівень безробіття в усій Польщі, спричинений світовою економічною кризою. Зокрема, у державі за 1928 – 1933 рр.

тільки офіційно зареєстрований рівень безробіття серед розумових працівників зріс із 9,9 тис. до 52,3 тис. Давалася ознака і недорозвиненість інфраструктури українського ринку праці, який не міг забезпечити роботою всіх кандидатів на посади.

За таких умов багато освічених українців пішло працювати в село. Вони реалізовували себе в організації самоосвітніх гуртків, курсів, значно прискоривши соціально-економічний і культурний розвиток провінції. У мережі кооперативних товариств знаходив роботу майже кожний сьомий – восьмий безробітний інтелігент.

Висновки:

Таким чином, частка різних соціальних груп у процесі формування української інтелігенції постійно змінювалась. На початкових етапах вирішальну роль відігравали родини духовенства і менше – селянства. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. до навчальних закладів середнього і вищого типу суттєво зріс вплив вихідців із селян, внаслідок чого вони склали половину від загального числа українських гімназистів і студентів. Водночас діти інженерно-технічних і медичних працівників через малочисельність представників цих фахів не могли стати базою для кількісного зростання освіченого прошарку. Свій відбиток накладали і суспільно-політичні обставини. Зокрема, у міжвоєнний період політика недопущення українців до посад державних службовців призвела до зниження ролі представників цієї категорії у формуванні інтелігенції. Тоді ж відбулось суттєве скорочення студентів із соціальних низів, зумовлене загальним зубожінням селян і дискримінаційною політикою польської влади. Натомість з'явилася нова група в особі працівників кооперативної сфери, які активно долучались до соціально-економічної і культурно-освітньої розбудови галицького села.

Література:

- Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.
- Баран О. (Дрогобицька О.) Джерела і шляхи формування української сільської інтелігенції у Галичині (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) // Українознавчі студії. – 2007 – 2008. – № 8 – 9. – С. 423 – 432.
- Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
- Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
- Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження // Військово-науковий вісник. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 191 – 202.
- Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: соціально-професійний аспект: Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01/ Львівський національний університет ім. І. Франка. – Л., 2005. – 20 с.
- Пеленський З. Між двома конечностями: Причинок до соціології українського національно-визвольного революційного руху в Західній Україні між обома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 502 – 524.
- Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. – 105 с.
- Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 21 – 29.
- Терещенко Ю. Причини до історії галицького консерватизму // Вісник Київського державного лінгвістичного університету:

Серія “Історія, економіка, філософія”. – 2000. – Вип. 4. – С. 11 – 67.

Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 26. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 74 – 93.

Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.

Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.

Питання для самоконтролю:

1. Якою була частка вихідців із сімей вчительства у структурі української освіченої верстви наприкінці XIX – початку XX ст?
2. Якими були другорядні джерела формування інтелігенції у Галичині?
3. Охарактеризуйте роль селянської родини у формуванні галицької інтелігенції.

Лекція 3

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ: КІЛЬКІСНА І ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Чисельність українських педагогів та священників в Галичині (кінець ХІХ– 30-х рр. ХХ ст.).
2. Представники вільних фахів (лікарі, адвокати).
3. Кількісна характеристика спеціалістів інженерно-технічної сфери.

Мета лекції: з'ясувати чисельність українських педагогів та священників в Галичині, а також частку представників вільних фахів та спеціалістів інженерно-технічної сфери у структурі галицької інтелігенції.

Вступ: Проблема формування власної інтелектуальної еліти, покликаної стояти на обороні традиційних цінностей і водночас створювати нові культурно-мистецькі надбання та визначні досягнення науки й техніки, завжди була актуальною для кожної нації і залишається такою ж сьогодні. Вивчення досвіду життєдіяльності інтелігентної верстви в минулому дозволить уникнути багатьох помилок при виробленні сучасної стратегії розвитку держави. З огляду на це, цінним, на наш погляд, видається звернення до кількісної і якісної характеристики української інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ –30-х років ХХ ст.

1. Чисельність українських педагогів та священників в Галичині (кінець ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.).

Для комплексного дослідження проблеми повсякденного життя галицької інтелігенції насамперед необхідно визначити саму кількість представників інтелігенції у даному регіоні. За твердженнями С. Макарчука, на початку 20-х років ХХ ст. тільки 2,1% українського населення краю було зайняте у

суспільній діяльності, освіті та культурі, тоді як серед поляків та євреїв цей показник становив відповідно 9,3 % і 7,8 %.

Досить багаточисельну групу інтелігенції складало учительство. В 1910р. воно становило понад 14 тис. осіб, близько 3 тис. з яких були українцями.

Паралельно проходили процеси фемінізації. Наприкінці ХІХ ст. на роботу до народних шкіл Галичини прибуло майже у 4 рази більше жінок, ніж мужчин. Проблема полягала у тому, що чимало учителів, особливо жінок, не мали належної кваліфікації. За кількістю некваліфікованих кадрів Галичина посідала перше місце з-поміж усіх земель Австро-Угорщини. У народі їх називали «панни панчошкові».

Характерно, що за темпами зростання жіноцтва у рядах представників цієї професії Галичина випереджала інші землі Австро-Угорської монархії. Згідно статистичних звітів у 1926–1927 рр. частка жінок серед працівників початкових навчальних закладів Львівського шкільного округу перевищувала чоловіків у 1,5–2, а в окремих місцевостях – навіть у 3 рази. Учительська професія стала єдиною в інтелектуальній сфері, де було зайнято більше жінок, аніж чоловіків. Водночас існувала стійка тенденція до зменшення контингенту вчителів-українців.

Освітян переводили на інше місце праці навіть за ведення діловодства у кооперативі, головування у товаристві «Сільський господар», організацію антиалкогольної кампанії чи заснування церковного хору.

Шкільний інспектор у Рогатинському повіті видав таємний циркуляр, яким зобов'язував вчителів-поляків стежити за приватним життям своїх співробітників-українців і вишукувати факти, які могли б слугувати мотивами для їхнього звільнення.

У результаті подібної політики у школах Добромиля, Городка, Рави Руської, Рудок, Гусятина, Перемишлян, Зборова та інших повітових центрів не працював жодний

українець. Станом на 1926 р. на території Львівської шкільної кураторії українське вчительство чисельно переважало тільки в одному Турківському повіті. До методів усунення національно свідомих учителів належали і передчасні переведення на пенсію.

Часопис “Учительське слово” за 1936 р. так передавав увесь трагізм становища у сфері національного шкільництва: *“Після масових переносень, передчасних пенсіонувань і редуцій без ніяких пенсій українців-учителів, що вже від довгого часу тягнуться довжезним шнурком – остали на місцях нечисленні недобитки, самі такі, що не було вже ніякої найменшої навіть уявної притоки їх рушити з місця чи в який інший спосіб зробити їм кривду”*.

Станом на 1914 р. у Львівській архієпархії, Перемишльській і Станіславській єпархіях зареєстровано 2250 служителів культу. Близько 90% (понад 2 тис.) працювали на провінції.

Станом на 1900 р. лише 3,3% служителів культу були целebатами, тобто неодруженими. Тільки у середині 20-х років ХХ ст. у зв'язку із зусиллями Г.Хомишина, спрямованими на впровадження целібату, відбулося зростання кількості священнослужителів без сімей. Вже у 1931 р. у Станіславській єпархії налічувалося 154 (29,2%) целebати.

2. Представники вільних фахів (лікарі, адвокати).

Представники вільних фахів, серед яких адвокати та лікарі, не становили чисельної верстви серед української галицької інтелігенції.

За даними польського дослідника М. Дроздовського, у міжвоєнній Польщі частка українців серед представників вільних фахів становила не більше 5 %. Станом на 1914 р. у Галичині налічувалося тільки 62 лікарі-українці, серед яких одна жінка – Софія Морачевська.

Низьке представництво українців серед спеціалістів медичної галузі засвідчує звіт про санітарний стан у Львівському воєводстві за 1921–1922 рр. Згідно з ним, із загальної кількості лікарів (844), у Львові працювало 488, а поза його межами – 356 осіб. У Львові із 72 жінок-лікарів лише одна задекларувала свою приналежність до української національності.

Кризу у системі забезпечення медичного обслуговування поглиблювала нерівномірність кадрового розподілу між центром і провінцією.

Важка ситуація із лікарями зумовлювалася трьома факторами.

- медична освіта потребувала чималих матеріальних витрат.
- багатьох потенційних студентів мало приваблювала довготривалість навчання (близько 8 років разом із практикою).
- польська урядова влада чинила перешкоди українцям при вступі і підтвердженні закордонних дипломів. Зокрема, якщо перед Першою світовою війною справа підтвердження диплому займала кілька днів, то у 20-х роках від випускників закордонних університетів додатково вимагали пройти програму ще чотирьох семестрів і здати іспити.

Про дискримінацію українців свідчать наступні дані: у 1933–1934 рр. на медичні відділи у Львові прийнято 5, Кракові – 2, Варшаві – 2, Познані – 5 українців. У 1938 р. із 80 українців, які вступали на медичний відділ Львівського університету, зарахували 6.

Юридична освіта була досить популярною серед тогочасної молоді. Особливо багато уваги, як правило, відводили адвокатурі. Більш незалежний фінансовий і правовий статус адвоката підштовхував молоде покоління до здобуття правничої освіти та заняття адвокатською практикою.

Юридичний факультет належав до вигідних насамперед з економічної точки зору, оскільки його студенти могли навчатися вдома, а в університеті тільки здавати іспити. Такий шлях, зокрема, обрав син бідного пароха с.Красів Львівського повіту, у майбутньому відомий адвокат С. Шухевич. Він хотів стати медиком або інженером, але важке фінансове становище батька змусило його вивчати право.

Станом на 1914 р. у Галичині практикувало 70 адвокатів, з яких 10 проводили свою діяльність у Львові, а решта – у більшості випадків у повітових центрах чи містечках. Із усього переліку адвокатів у селі працював тільки Кирило Трильовський. Причина незначної кількості нотаріусів-українців полягала у наступному: для відкриття нотаріальної контори вимагався спеціальний дозвіл.

3. Кількісна характеристика спеціалістів інженерно-технічної сфери.

Становище в Галичині із технічною інтелігенцією було дуже складним. Це, у значній мірі, визначалося психологічними стереотипами, що склалися у свідомості більшості представників галицької громадськості. Зокрема, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. кожна родина мріяла послати сина у гімназію, щоб той невдовзі став урядовцем або священиком.

Причини незначної кількості технічної інтелігенції:

- Технічна освіта не забезпечувала високого становища на державній службі, тому інженерів вважали за інтелігентів нижчого сорту. За ними закріпилася назва “скачибрузда”, що з польської мови перекладалася як “той, що скаче через борозди” – межі між сільськогосподарськими угіддями.

- Галичина довгий час залишалася аграрним краєм, що об'єктивно спричиняло відсутність потреби у фахівцях із технічною освітою.
- Вищі технічні студії спершу були доступні тільки випускникам реальних шкіл, а число українців у цих навчальних закладах було мізерним.

У 1907–1908 рр. частка українців на політехнічних відділах усіх вищих закладів Австро-Угорщини становила 1%, тоді як, наприклад, чехів – 30,1%, поляків і євреїв – 16,8%.

Однією з причин браку агрономів стало те, що при вступі на навчання молодь надавала перевагу теоретичним, а не практичним наукам. У 1886–1887 рр. у вищій рільничій школі у Відні навчалося лише два українці.

У міжвоєнний період ситуація суттєво не змінилася: на 1929 р. філософію і право вивчали 60,7 % усіх українських студентів у Польщі, натомість агрономію – 2,9 %.

Висновки: Отже, українська галицька інтелігенція мала специфічний професійний склад. До кінця 30-х років ХХ ст. у ній простежувалася виключна перевага професій гуманітарного спрямування.

Репресивна політика польської влади стосовно патріотично налаштованих сил призводила до поступового зменшення чисельності українського вчительства. Заходи, які вживалися для нівелювання впливу педагогів-патріотів на суспільно-політичне і культурно-освітнє життя краю, позначились безпосередньо на сільському вчительстві, адже воно складало основну масу представників цієї професії. Як наслідок, на кінець 30-х років ХХ ст. кількість українського педагогічного персоналу, який був задіяний у сільській місцевості, ледве перевищувала 2 тис. осіб.

Політика властей, спрямована на обмеження приросту представників даного соціального прошарку серед українців,

а також особливості ставлення тогочасної громадськості до окремих фахів зумовили відносну малочисельність і недорозвиненість внутрішньої структури освіченої верстви, що виявлялося у майже повній відсутності працівників медичної і технічної сфери на селі. Так само низьким було представництво і фахівців юридичної справи.

Література:

Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.

Баран О. (Дрогобицька О.) Українська сільська інтелігенція Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст.: соціологічний аспект // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 9. Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2007. – С. 20 – 27.

Шухевич С. Моє життя: Спогади. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – 619 с.

Благий В. Студенти-медики Львівського університету на початку ХХ ст. (1900–1914 рр.) // Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. – Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – С. 409–420.

Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. – Львів: Інститут українства імені І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 76 с.

Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.

Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.

Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки). – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 136 с.

Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.

Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині. – Торонто, 1958. – 72 с.

Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.

Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1941 рр.). – Львів: Край, 1993. – 164 с.

Питання для самоконтролю:

1. Чому у структурі галицької інтелігенції незначною була частка медиків?
2. Чим обумовлювалося низьке представництво українців серед фахівців інженерно-технічної галузі?
3. Назвіть причини скорочення чисельності українських педагогів у міжвоєнний період.

Лекція 4

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГАЛИЧИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ.

1. Матеріальне становище викладачів вищих та середніх шкіл.
2. Основні джерела прибутків представників галицького духовенства.
3. Особливості матеріального становища педагогів в Галичині.
4. Соціальний статус і матеріальне становище адвокатів.

Мета лекції: ознайомити студентів із особливостями матеріального становища викладачів вищих і середніх шкіл, священників та учителів. Розкрити основні джерела прибутків і видатків вказаних соціальних категорій.

Вступ: Розкриття проблеми повсякденного побуту галицької інтелігенції передбачає детальний аналіз матеріального становища, адже останнє вагомо впливало на рівень її життя на провінції. Джерела фінансових надходжень визначали купівельну спроможність представників інтелігенції, а відтак і можливість облаштувати своє житло модерними елементами інтер'єру, придбати чи виготовити на замовлення модний одяг тощо. Економічний аспект також нерідко був домінуючим при обранні способів проведення дозвілля, а особливо у питанні одержання освіти вихідцями з інтелігентних родин.

1. Матеріальне становище викладачів вищих та середніх шкіл.

Матеріальний добробут різних професійних груп інтелігенції суттєво відрізнявся. Він визначався багатьма чинниками:

- рівнем освіти,
- займаною посадою,
- кваліфікацією,
- місцем праці тощо.

Серед усіх представників інтелігенції найкращим було фінансове становище професорів вищих навчальних закладів. Розмір їхньої платні, як державних службовців, регулювався імперським законодавством. Платня професорів вищих шкіл складалася з двох основних частин – ставки і активальних додатків. Останні призначалися за кожні 5 років успішної і бездоганної роботи, починаючи з моменту затвердження на посаді. За терміном надання ці додатки ще називали п'ятилітніми.

Фінансове забезпечення професорів вищих навчальних закладів було досить значним. Місячна заробітна плата професорів вищої школи в середньому коливалася в межах 600–700 кор. Така сума гарантувала їм досить пристойне життя в багатокімнатних і належно умебльованих помешканнях, дозволяла комплектувати власні бібліотеки й утримувати прислугу, непогано і різноманітно харчуватися.

Фінансове становище педагогічних працівників середніх навчальних закладів залежало від їхнього професійного рівня, посади, відсутності або наявності свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту, а також трудового стажу. Упродовж 1880–1890-х рр. річна платня вчителів середніх шкіл складала 1000 зол. рин. Загалом наприкінці багаторічної педагогічної кар'єри винагорода гімназійних професорів прирівнювалась до платні офіцерів вищих рангів. Для порівняння варто зауважити, що на початку ХХ ст. майори, підполковники і полковники австрійської армії отримували, залежно від звання, від 2000 до 3000 зол. рин.

2. Основні джерела прибутків представників галицького духовенства.

Матеріальне становище священника у значній мірі залежало від розмірів парафії і заможності її мешканців. Відповідно до різних типів підпорядкування існували парафії:

- цісарського,
- митрополичого,
- ординаріатського,
- вільного,
- приватного надання.

Найчисленнішу категорію складали парафії приватного надання, де діяло право презенти, на основі якого дідич (інакше патрон чи колятор церкви) міг самостійно вибирати пароха. Наприклад, у 1912 р. у Станіславській єпархії налічувалося:

- 313 парафій приватного надання,
- 67 – цісарського
- 53 – ординаріатського.

Основні джерела доходів духовенства:

- плата за треби, тобто за виконання душпастирських функцій (інакше – *jura stolae*, “право стули” чи “епітрахилик”);
- парафіяльне господарство;
- урядова платня з релігійного фонду – конгруа.

Серед служителів культу існував поділ на чотири категорії:

- *парох*,
- *капелан*,
- *адміністратор*
- *сотрудник (помічник)*.

Особливо важкими довгий час залишалися умови проживання і матеріальне становищесотрудників. На початку ХХ ст. їхні доходи складали 50 крон на місяць. Традиційно

священик платив своєму помічникові третю частину прибутку, отриманого за виконання душпастирських функцій.

Крім грошових вимірів, існувала і система розрахунків у вигляді натуральних оплат (збіжжя, яйця, молочні продукти, птиця). Окрему частину прибутків давало парафіяльне господарство. Священики стверджували, що саме господарська діяльність є їхнім чи не єдиним стабільним джерелом прибутків.

Витрати, пов'язані із зміною місця душпастирювання, становили вагому статтю грошових видатків духовенства. Крім них існували й інші видатки. Окрему частку складали кошти, що йшли на утримання приватних сотрудників, на відпусти, місії, соборчики, візитації деканів, єпископа чи митрополита. Від духовенства громадськість очікувала більших витрат на національні цілі. Чималу частину доходів духовенства поглинали видатки, пов'язані із утриманням сім'ї. Великим тягарем для служителів культу була освіта дітей.

3. Особливості матеріального становища педагогів в Галичині.

Головним джерелом матеріального забезпечення працівників освіти була заробітна платня. За законом від 2 травня 1873 р. учителі народних шкіл утримувалися за рахунок пожертв від громади, приватних осіб, прибутків від окремо відведеного для такої справи маєтку, а у випадку, коли цієї суми не вистачало, то витрати мали покрити громада і панський двір. Третьою стороною, покликаною забезпечити належний рівень життя педагогів, виступав краєвий шкільний фонд. У цей час оплата праці сільського вчителя не перевищувала 200–300 ринських на рік.

Рівень зарплати на початку ХХ ст.:

- некваліфіковані учителі на селі одержували 500 крон на рік,

- так звані тимчасові вчителі – 600 крон,
- постійні – від 800 до 1000 крон.

Особливо складним було становище тимчасових вчителів, які роками очікували на сталу посаду. Загалом оплата праці педагога становила у середньому 500–700 крон на рік, тоді як утримання протягом року злочинця у в'язниці обходилося державі у 780 крон.

Характерно, що робота освітянина у Галичині оцінювалася нижче, аніж у інших провінціях Австро-Угорщини.

Для педагогів господарська діяльність відігравала другорядну роль.

Примусові переведення на інше місце роботи особливо негативно відбивалися на матеріальному становищі вчительства. Вони не давали змоги облаштувати свій побут у одному й тому ж населеному пункті. Наприклад, у злиднях жив учитель Ю. Бурбела, який за період від серпня 1909 р. по вересень 1911 р. 7 разів змінив місце роботи і проживання.

У міжвоєнний період показники рівня життя вчителів суттєво не покращилися. Особливо небезпечним захворюванням для освітян залишався туберкульоз. Близько 60% осіб цієї соціальної групи страждали на психічні розлади, зумовлені навчальним перевантаженням, турботою про матеріальні нестатки, тривогою за місце праці.

Матеріальне становище вчителів ускладнювало безробіття.

Після прийняття нового закону про устрій шкільництва (1932 р.), становище вчителя ще більше погіршилося. З того часу рівень платні педагога вже офіційно не залежав від його освіти, віку, стажу роботи, а тільки від “вартості і якості” праці, точних критеріїв оцінки яких не існувало. До того ж, у 1934 р. вийшло розпорядження Міністерства віросповідань і публічної освіти про запровадження таємності в оцінках учительської праці.

Таким чином, педагоги у Галичині були найбільш принижені морально і найгірше матеріально забезпечені.

4. Соціальний статус і матеріальне становище адвокатів.

Статус адвоката залежав від того, чи він мав власну канцелярію. Якщо ж він був помічником (конципієнтом), то його рівень прибутків був незначним.

Кандидати в адвокати (конципієнти) не отримували високих прибутків, однак відкриття власної канцелярії вже забезпечувало гідний рівень життя. Розмір прибутків звичайно залежав і від уміння привабити клієнтів та активно вести юридичні справи, від кількості виграних судових процесів, рівня заможності клієнтів і безумовно від особистих даних адвоката, його популярності та успіхів у громадській діяльності. Наприклад, адвокат Є.Олесницький у Стрию щомісяця отримував 800 – 1000 ринських, а С.Данилович – ледве 200 – 300.

За працю в адвокатській канцелярії в якості конципієнта І.Макух отримував щомісячно 50 крон (у переводі на стару валюту – 25 ринських), і якби не безплатне помешкання у будинку НТШ (за адміністративну роботу в установі), він не зміг би утримати себе і родину у Львові. Однак, після здачі адвокатського іспиту і відкриття власної канцелярії у м. Товмач в 1907 р. ситуація змінилася. У перші місяці канцелярія дала прибуток у розмірі 600 крон, щоправда ця сума пішла на сплату боргів власника. У подальшому адвокатська практика приносила стабільні доходи, що дозволило І.Макуху вивчити чотирьох дітей, а у 1910 – 1911 р. звести просторий будинок для потреб власного помешкання і канцелярії.

Так само, Д. Богачевський, працюючи конципієнтом адвоката Р. Курбаса у Рожнятові на початку 20-х рр. ХХ ст., отримував мізерну платню. Він згадував, що “в часі інфляції, бувало таке, що інколи увечорі я натер бульби та насмажив на кухні і то без товщу (жиру – О.Д.) і така була моя вечеря. Давав також лекції донці пароха і мав за те вечерю”. Його матеріальне становище суттєво покращилося, коли він через два роки влаштувався конципієнтом у Сокалі в адвоката О. Ріпецького, канцелярія якого користувалася великою популярністю. Там Д. Богачевський отримував 1/3 з усіх контрактів, половину з комісій і ще й невелику платню, що разом давало доволі високі прибутки.

Закономірно, що, відкриваючи власну канцелярію, адвокати враховували кількість населення у місті та навколишній окрузі, досвід попередників тощо. Були й такі (наприклад, згаданий Д. Богачевський), які не хотіли створювати конкуренцію своїм колегам-українцям і особисті фінансові інтереси відсували на задній план.

Висновки: Отже, духовенство перебувало у значно вигіднішому становищі, а ніж вчительство. Воно менше зазнавало тиску влади та мало ширші джерела доходів, а саме: плату з релігійного фонду, прибутки від господарської діяльності і треб. Господарство займало важливе місце у системі економічних відносин священників, однак його роль протягом періоду, що досліджується, була різною.

Надходження за виконання душпастирських функцій включали як грошові, так і натуральні виплати. Однак це ставило служителів культу в економічну залежність від парафіян і нерідко давало підстави до розгортання конфліктів на основі фінансових суперечок.

На відміну від духовенства, для освітян господарство не становило важливого джерела прибутків і переважно мало допоміжний характер. Становище вчительства

характеризувалося відносною самостійністю від місцевого населення і сильним впливом органів влади. Ситуація ускладнювалася через систематичні переведення педагогів з одного місця праці на інше, політичні переслідування, примусові звільнення. Особливо великої шкоди у 30-х роках ХХ ст. завдало безробіття, яке багатьох працівників педагогічної сфери позбавило засобів до існування.

Література:

Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.

Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. – Львів: Інститут українства імені І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 76 с.

Заярнюк А. Надання “презенти” на парафію у другій половині ХІХ століття: соціальні та дискурсивні практики // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 448–464.

Колб Н. Матеріальне становище греко-католицьких парохів у Галичині на початку ХХ століття (на прикладі Львівської архієпархії) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 465–479.

Колб Н. Проблема патронату й конкуренції в житті греко-католицького духовенства Галичини початку ХХ ст. // Історія релігій в Україні: Праці ХІІІ-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20–22 травня 2003 року). – Кн. 1. – Львів: Логос, 2003. – С. 285–292.

Викладачі-українці у Львівському університеті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану

професора Костянтина Кондратюка. – Львів: Піраміда, 2004. – С. 207–224.

Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.

Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині XIX століття // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 115–148.

Nimka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть джерела прибутків галицького духовенства.
2. Яка категорія греко-католицького духовенства була найменш соціально захищеною?
3. Які фактори впливали на рівень оплати представників інтелігенції?
4. Яким був соціальний статус помічників адвоката?
5. Які чинники впливали на оплату вчителів?

Лекція 5

ОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ ІНТЕЛІГЕНТНОЇ ВЕРСТВИ

1. Рівень освіченості представників галицької інтелігенції.
2. Особливості вибору професії серед вихідців із інтелігентних кіл.
3. Освіта дівчат наприкінці ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Мета лекції: ознайомити студентів і відомими літераторами, етнографами – представниками галицької інтелігенції, а також з'ясувати особливості вибору професії серед вихідців із інтелігентних кіл.

Вступ: У середовищі галицької інтелігенції поколіннями плекалися освітні традиції. Для підтвердження цього факту необхідно прослідкувати інтелектуальний рівень і коло наукових зацікавлень представників даного соціального прошарку, а саме: ставлення до книг, преси, вивчення іноземних мов, здійснення закордонних подорожей тощо. Не менш важливе значення має дослідження внеску родин духовенства і вчительства у процес поповнення освіченої верстви краю. У цьому плані особливий інтерес викликають чинники, які були визначальними при виборі фаху вихідцями з інтелігентних сімей.

1. Рівень освіченості представників галицької інтелігенції кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Багато вчителів, священників, лікарів співпрацювали із Науковим товариством імені Т.Шевченка. Вони брали безпосередню участь у експедиціях, проводили збір археологічних матеріалів, рукописів і стародруків, етнографічної інформації.

Особливо у галузі етнографії відзначилися педагоги Гуцульщини, а саме: Л.Гарматій, П. Дудек, Б. Заклинський, О. Іванчук, М. Кузьмак, М. Тим'яківна, А. Онищук, М. Матвійчук, Д. Харов'юк. Вивченням народних звичаїв займалися: І. Блажкевич, Є. Бохенська та О. Дучимінська. Показовою є також постать пароха с. Мшанець Старосамбірського повіту на Львівщині М. Зубрицького (1856 – 1919), наукова спадщина якого налічує щонайменше 325 публікацій історичного та етнографічного характеру.

Не менш плідною була літературна діяльність інтелігенції. Великою популярністю серед тогочасної громадськості користувалися твори священників Ю.Кміта, Т. Бордуляка, С. Лепкого, І. Плешкана, В. Попадюка, Б. Кирчіва, вчителів К. Попович, Марійки Підгірянки, М. Колцуняк-Кузьмової, С. Кабарівської, П.Кирчіва, І. Федорака (Івана Садового), О. Цегельської, лікаря Я. Невестюка.

До когорти тих, що поєднували літературну працю із професійними обов'язками належала і перша жінка-поетеса Галичини Юлія Шнайдер (1860 – 1947), більше відома широкому загалу як Уляна Кравченко.

Неабияка увага в освічених колах відводилася читанню книг і періодичних видань. Режим дня представника інтелігентного прошарку зазвичай включав певний час для перегляду газет і журналів. Особливим попитом серед священнослужителів користувалася католицька і господарська преса.

Одна із найбільших у Галичині приватних бібліотек знаходилася в о. П. Карпінського. Він був членом бібліофільських товариств низки країн Європи, займався колекціонуванням рідкісних видань, обмінювався книгами із закордонними бібліотечними установами. Великими приватними книгозбірнями, що склалися із творів класиків вітчизняної і зарубіжної літератури, володіли учительські родини.

Крім того, священники і вчителі займалися справою постачання книг для читальняних і парафіяльних бібліотек. Нерідко книжковий фонд сільських бібліотек збагачувався за рахунок дарунків із бібліотек інтелігенції. Для стимулювання інтересу до читання серед селянства інтелігенти вдавалися до різноманітних засобів. Зокрема, широко застосовувався індивідуальний підхід. Педагоги заохочували молодь, даруючи книги, куплені на власні кошти і виписуючи для здібних учнів пресу.

Доказом доволі високого рівня освіченості тогочасної галицької інтелігенції є знання нею іноземних мов. Так, священник Володимир Герасимович (1870–1940) із с. Терпилівка на Тернопільщині володів десятима мовами. Він здійснював переклади художніх творів російських, польських, французьких і німецьких авторів. Батько видатного поета Б.Лепкого, письменник Сильвестр Лепкий (псевдонім Марко Мурава), читав в оригіналі п'єси В. Шекспіра.

Твори відомих західноєвропейських, російських класиків, трактати давньоримських і грецьких авторів досліджував та перекладав письменник о. Т. Бордуляк. Під час навчання у гімназії він вивчив латинську, грецьку, німецьку, французьку, італійську, польську і російську мови, на теологічному факультеті Львівського університету додатково опанував старосєврейську, арабську, сирійську і халдейську, а, будучи вже парохом у с. Великий Ходачків Тернопільського повіту, поглибив свої знання англійської мови.

Інтелектуальний рівень сільської інтелігенції зростав за рахунок подорожей, змін регіонів праці і проживання. Переважна більшість представників освіченої верстви вирізнялася високим ступенем мобільності, тобто часто змінювала місце навчання чи роботи. Навіть ті, хто народилися у сільській місцевості, певний відрізок часу проводили у міському середовищі.

Ті інтелігенти, яким фінансові можливості перешкоджали здійснювати закордонні подорожі, задовольняли свої духовні потреби на місцевому рівні:

- відвідували концерти і виступи аматорських гуртків у сусідніх селах.
- практикували поїздки на театральні вистави у повітові центри чи Львів.

Одним із центрів, де сільська інтелігенція тісно співпрацювала із міською, стало с. Дора Надвірнянського повіту. Розмахи культурно-освітнього життя у цьому населеному пункті в 30-х роках ХХ ст. дали підстави тогочасній пресі писати про існування там цілого “гуцульського університету”.

Не менш важливу роль у процесі духовного зростання галицького інтелігента і збагачення його світогляду відігравали зв'язки із буковинською і наддніпрянською культурно-мистецькою елітою в особі О. Кобилянської, Ф.Вовка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича та інших.

2. Особливості вибору професії серед вихідців із інтелігентних кіл.

Особливо вагомий внесок у піднесення зацікавленості освітою і наукою здійснили священичі родини. Греко-католицькі парохі свідомо сприяли творенню освіченої верстви як із власного середовища, так із інших соціальних груп. У католицькому часописі “Прапор” стверджувалося, що одним із найважливіших завдань кліру є “найти, образувати, здобути на верхъ, и пустити въ рухъ” талановиту молодь.

Сини священиків переважно здобували:

- теологічну;
- юридичну;
- медичну освіту.

При виборі майбутнього фаху вони надавали перевагу вивченню теології. Студенти духовних семінарій одержували повне матеріальне забезпечення, що часто відіграло суттєву роль при обранні професії.

У сім'ях духовенства міцно зберігалися традиції наступності поколінь. Наприклад, у роді Дольницьких за період з 1755 до 1968 рр. було 19 душпастирів, при чому в одній із його гілок священничий сан передавався від батька до сина впродовж трьох поколінь, а у двох інших – протягом чотирьох. Родичі також нерідко чинили тиск на тих, хто не бажав наслідувати професію своїх дідів і прадідів.

Медична освіта вважалася доступною членам заможних родин, оскільки під час навчання платними були не тільки лекції, практичні заняття, а й спецкурси, підручники, випускні іспити тощо. У 1913 р. серед студентів-медиків Львівського університету частка вихідців із родин духовенства становила 30,3%.

Вихідці із священничих кіл (за винятком дівчат) рідко поповнювали ряди вчителів. Порівняно дешева педагогічна освіта в основному залишалася прерогативою учительських родин.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. доволі суперечливо і своєрідно розцінювався фах військового. Як згадував генерал М. Тарнавський, що присвятив себе військовій службі всупереч волі батька-священника, представник цієї професії заздальгідь прирікав себе на бойкот і осуд у своєму середовищі.

Батьки забороняли синам іти на службу цісарю, керуючись аргументом, що ті не зможуть одружитися з україркою, оскільки військова влада висувала грошову квоту, яку наречена мала внести у сімейний бюджет. Ця квота мала бути не нижчою від суми, яка б приносила щорічно 600 крон відсотків. При вбогості широкого загалу така обставина значно звужувала коло претенденток серед українок і

сприяла творенню міжнаціональних шлюбів, головним чином, із польками.

Наступними факторами, що обумовлювали негативне ставлення до військового фаху, були страх перед службою і панування переконань про аморальний спосіб життя військових старшин. До того ж, як писав І. Витанович, “військовий дух серед молодих українських інтелігентів у Галичині взагалі не був до війни популярний, більше був популярний абстрактний інтелектуалізм, прикрашений гуманними ідеалами, просякнутий вірою в людину, в її добрість, в “загальнолюдський поступ”.

Проте і серед інтелігенції були винятки, які передбачали потребу військових фахівців для українського народу. До них, у першу чергу, належав священник С.Лепкий, який вважав за необхідне відправити сина Лева на навчання до кадетської школи.

Сильний вплив на вибір професії у родинах інтелігенції здійснювали економічні чинники. Хоча у матеріальному плані духовенство знаходилося на значно вищому щаблі, аніж інші представники сільської інтелігенції, однак навчання дітей теж поглинало велику частку його прибутків. Інколи у гімназії чи в університеті одночасно перебувало 4–5, а то й більше дітей, що об’єктивно спричиняло значні грошові витрати.

Брак коштів на утримання учнів зазвичай виступав одним із основних мотивів при зміні священником однієї парафії на іншу.

Велику увагу відводила галицька інтелігенція проблемі поповнення освіченої верстви за рахунок вихідців із села. Селяни часто неохоче віддавали дітей до школи на тривалий термін, оскільки боялися, що брак робочої сили підірве їхнє господарство. Певну роль тут відігравали і світоглядні настанови. Абсолютизація фізичної праці творила основу селянської ідентичності, а інтелектуальна діяльність часто піддавалася гострій критиці і взагалі не вважалася працею.

Свої негативні наслідки мало і те, що інколи у селян виникала хибна думка про науку як причину важких недуг.

При подоланні таких поглядів особливо велику роль відігравала матеріальна підтримка інтелігенції як шкільництва загалом, так і окремих учнів зокрема. У багатьох випадках здібні діти із незаможних сімей навчалися за рахунок учителів чи священників.

Окремі священники власними коштами забезпечували для сільських дітей бурси – заклади інтернатського типу, в якому учні отримували житло і харчування. Наприклад, о. Т. Войнаровський утримував бурсу для 40 хлопців у м. Коломия протягом дванадцяти років. Він придбав приміщення для цього закладу і регулярно постачав харчі, які одержував від селян. Після обрання послом до австрійського парламенту, парох усю свою депутатську платню віддавав на розвиток педагогічного товариства “Рідна школа”.

Душпастир с. Денисів Тернопільського повіту О. Вітошинський був одним із фундаторів “Руської бурси“ у Тернополі, стараннями о. Ю. Кміта засновано українську приватну гімназію у м. Яворів, а парох с. Заланів Рогатинського повіту О. Ваньо ініціював відкриття у своєму селі підготовчих курсів, на основі яких у 1909 р. утворено Рогатинську гімназію.

Крім матеріальної підтримки, велике значення мала навчальна діяльність представників інтелігенції. Зокрема, вчитель Василь Равлюк тільки за один 1903 – 1904 шкільний рік підготував до іспитів 19 дітей. Серед духовенства показовою у цьому плані є постать о. В. Герасимовича. Він особисто займався справою вступу сільських учнів до гімназії і семінарії, даючи безкоштовні лекції з латинської, німецької, польської мов, математики, історії і літератури. Один із випусків часопису “Жіноча доля” містив допис учительки, в якому вона просила читачів допомогти своїй здібній учениці здобути освіту.

Через таку систему протекціонування чимало учнів із незаможних родин своєю освітою завдячували саме представникам сільської інтелігенції. Завдяки цьому також закріпилася думка про важливу роль вчителя чи священика при виборі майбутнього селянської дитини.

Таким чином у середовищі галицької громадськості склалися певні стереотипи стосовно окремих професій, вони і здійснювали вплив на вихідців з галицької інтелігенції при виборі майбутнього фаху. Свою роль відігравали і сімейні традиції.

3. Освіта дівчат наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст.

Стосовно освіти дівчат, то тут найкраще спостерігається відмінність між вчительськими і священичими родинами. Так, якщо доньки вчителів здебільшого наслідували батьків і обирали педагогічний фах, то дівчатам із сімей духовенства відводилась, головним чином, роль дбайливих господинь і берегинь домашнього вогнища.

Для пересічного душпастиря кінця XIX – початку XX ст. вигідне заміжжя доньки було важливішою справою, аніж її освіта. У вихованні дівчат із священичого середовища основний наголос робився на засвоєнні норм етикету, вмінню поводитися у товаристві. Інколи для них наймали гувернанток, які навчали німецької чи французької мов, давали основи музичної освіти. Чималу увагу відводили виконанню ручних робіт: шиттю, гаптуванню, вишиванню тощо. Натомість самотійна праця, наприклад, педагогічна, часто кваліфікувалася як щось меншовартісне чи як доказ крайньої убогості родичів дівчини. Ще більший осуд могла викликати ремісничка чи торгівельно-економічна діяльність жінки.

На наш погляд, такі позиції у значній мірі були продиктовані польськими і німецькими культурними впливами у Галичині. Згідно тогочасних поглядів єдиною

сферою діяльності жінки була сім'я і домашнє господарство, неприпустимим вважалося, щоб вона появлялася на вулиці у товаристві чужого чоловіка, а ще гірше – подорожувала без супроводу. До того ж серед широких кіл громадськості панували переконання, що дівчині вистачить і початкової освіти. Певний відбиток накладали родинні стосунки: жінки із середовища духовенства завжди вирізнялися більшим ступенем консервативності у поглядах.

Правда, були і сім'ї, в яких велику увагу відводили жіночій освіті. Наприклад, о. Й. Ревакович із с. Хмелівка Тереховлянського повіту особисто займався пошуками посади вчительки для своєї доньки. Дочка о.І.Озаркевича, у майбутньому відома письменниця Н. Кобринська, за сприяння батька здійснювала подорожі до Відня.

З часом ставлення до освіти жіноцтва зазнало змін і праця вчительки розцінювалася вже не тільки як єдиний доступний спосіб заробітку, але і як самопожертва для піднесення добробуту українського народу.

Висновки: Отже, у інтелігентних родинах питання самоосвіти займало одне із чільних місць. Вихідці з інтелігентних сімей обирали майбутній фах, керуючись особистими вподобаннями, волею родичів чи психологічними настановами, притаманними тогочасному суспільству. Не останнє місце при цьому займали і суто фінансові чинники. Однак попри незадовільне, а подекуди і дуже складне матеріальне становище представники даного прошарку намагалися дати своїм дітям якщо не вищу, то принаймні середню освіту.

Не обминали вони увагою і талановиту молодь, сприяючи у такий спосіб формуванню нових кадрів інтелігенції із середовища селян і долучаючись до процесів культурного, економічного і суспільно-політичного розвитку Галичини.

Література:

Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.

Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 152–218.

Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.

Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.

Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: Галицькі просвітницькі діячі, письменники, вчені – вихідці із священицьких родин. – Чернівці: Прут, 1994. – 198 с.

Книш І. Смолоскип у темряві: Наталія Кобринська й український жіночий рух. – Вінніпег, 1957. – 302 с.

Кобринська Н. Руське жіноцтво в Галичині в наших часах // Перший вінок. Жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пілки. – Львів: З друкарні НТШ, 1887. – С. 68–102.

Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 280 с.

Питання для самоконтролю:

1. Які професії були популярними серед вихідців греко-католицького духовенства?
2. Охарактеризуйте ставлення інтелігенції до питання жіночої освіти?
3. Хто із представників галицької інтелігенції займався етнографічною діяльністю?
4. Чому у Галичині негативно ставилися до військових спеціальностей?

Лекція 6

РЕЖИМ ДНЯ І СПОСОБИ ПРОВЕДЕННЯ ДОЗВІЛЛЯ

1. Режим дня галицької інтелігенції.
2. Способи проведення дозвілля.
3. Спорт як варіант проведення вільного часу.

Мета лекції: розглянути особливості режиму дня представників галицької інтелігенції, а також способи проведення дозвілля, заняття спортом тощо.

Вступ: Попри значну зацікавленість, яка спостерігається серед сучасних дослідників до історії галицької інтелігенції чи найбільш яскравих представників суспільної еліти, й досі маловивченими залишаються окремі питання її побуту. Зокрема, цікавою проблемою, пов'язаною із повсякденним життям освіченої верстви, є режим дня.

1. Режим дня галицької інтелігенції.

Цікавою проблемою, пов'язаною із повсякденним життям представників інтелігенції, є режим дня. У більшості інтелігентних домів розпорядок дня залежав від особливостей розподілу годин праці і відпочинку господаря дому, бо часто саме до його режиму роботи пристосовували прийом їжі, способи проведення дозвілля тощо.

Характерно, що плануючи свій час, представники інтелігенції не керувалися необхідністю дотримання світлового дня, як це було у селян, а виключно потребами у виконанні того чи іншого обсягу роботи. Вчителі, наприклад, мали чітко визначені для праці у школі години, тому вільний час могли використовувати на власний розсуд. Щоправда часто значну частину вільного дня педагога займала

підготовка до занять, заповнення шкільної документації, позашкільна робота з дітьми тощо.

Режим дня, а відтак і способи проведення дозвілля, сільського пароха та членів сім'ї також обумовлювалися специфікою його діяльності. Душпастирські обов'язки вимагали постійного перебування на парафії, більш-менш чіткого дотримання розпорядку і планування вільного часу. До цього додавалися ще й різні непередбачувані обставини, пов'язані із народженням чи смертю когось із парафіян, необхідністю поспішати до хворого для сповіді і причастя тощо.

Крім цього, режим дня залежав і від суто індивідуальних особливостей. Як згадувала М. Підгірянка, у її діда о.М.Волошина був розклад занять на кожний місяць. Така ж точність у всьому панувала у домі о.Й.Авдиковича. У чітко визначений час всі члени сім'ї вставали, снідали, обідали і вечеряли. Так само суворо регламентувався час, призначений для сну.

Режим дня представників інтелігентної верстви зазвичай включав певний час для перегляду газет і журналів. Звичною практикою для інтелігенції (як міської, так і сільської, хоча для останньої рідше) були прогулянки (інакше "проходи"). Теж саме можна твердити про післяобідню каву.

Варто наголосити ще на одній особливості режиму праці і відпочинку освіченої верстви. Якщо селяни мали більше вільного часу взимку, а влітку інтенсивно працювали, то в інтелігенції розподіл робочого часу був діаметрально протилежним. Влітку багато її представників здійснювали мандрівки у гори чи виїжджали у так звані вакаційні оселі.

2. Способи проведення дозвілля.

Одним із найпоширеніших способів дозвілля було відвідування театру. Відвідували представники інтелігенції і кіно, хоча не кожна родина була любителем цього виду

розваг, адже кіно, порівняно із театральними виставами, трактували як форму “гіршої” чи “нижчої” культури.

Повсюди практикувався давній звичай взаємних візитів у колі знайомих і родини. Серед інтелігенції особливою популярністю користувалися бали, на яких дотримувалися зразків ХІХ ст. (елегантний одяг, фрак чи смокінг; карнети (саморобні або куповані медальйони) для панн; “аранжер” – керівник танців, який оголошував послідовність фігур (поклонів, поворотів) для пар). Такі урочистості розпочиналися полонезом і закінчувалися мазуркою. Сучасники згадують також *кадриль*, *лансієр*, *вальс з котильйоном* (“котильйоном” у Галичині називали маленькі бутоньєрки зі стрічок і квітів, які дівчата прикріплювали хлопцям на лацкан; ці дії означали запрошення до танцю). Не менш охоче публіка, особливо молодь, виконувала танці з національним колоритом, зокрема, так звану “*відбивану коломийку*”. Дівчата та юнаки ставали у два ряди один навпроти одного, сам ж танець відбувався посередині, між рядами. Запрошену до коломийки дівчину, двічі плеснувши в долоні, міг у її партнера “відбити” інший хлопець.

Особливо пишними до Першої світової війни були бали у Львові у “Народному домі”, які під час карнавалу (тривав у період від Йордану до початку Великого посту) проходили тричі на тиждень – у вівторок, четвер і суботу. Вони відбувалися за іменними запрошеннями на прикрашених карнетах з програмою імпрези. Ці заходи відвідувало добірне товариство, з якого виключалися особи, які не вміли відповідно поводитися. “Дами і дівчиці пишалися в довгих білих сукнях, охолоджуючись вахлярами. Панове обов’язково мусіли бути у фраках, білі рукавиці і циліндр на голові належали до “шику”. Обов’язком кавалерів було “обтанцьовувати” усіх пань і протягом ночі змінити кілька разів ковнірець”.

Свої бали організовували лікарі, адвокати, інженери, журналісти і урядовці. За зразком міських балів сільська інтелігенція організовувала подібні заходи на місцях. Громадські товариства також організовували для своїх членів різні забави, найпопулярнішими серед яких були чайні вечори.

У містах осередками товариського життя інтелігенції були кав'ярні та казино. Кав'ярні у великих містах на зразок Львова чи Станіслава відігравали роль громадських осередків, де гуртувалися однодумці.

3. Спорт як варіант проведення вільного часу.

Серед різних способів проведення дозвілля інтелігенції наприкінці ХІХ – 30х рр. ХХ ст. набула популярності гра у шахи. Активісти різних громадських організацій пропагували цю гру і серед селян. Наприклад, син дяка І. Домбровський завів гру в шахи у читальні “Просвіти” с. Чорнокінці Великі Гусятинського повіту. У результаті станом на 1914 р. вже близько 300 мешканців села брали активну участь у шахових змаганнях.

Якщо шахи вважались культурною розвагою, то досить негативно розцінювалось тогочасною громадськістю захоплення інтелігенцією грою у карти. Як згадував відомий громадсько-політичний діяч, адвокат Є.Олесницький, гра в карти особливо процвітала у районі повітового містечка Сколе на Львівщині. Захоплення цією грою духовенство винесло очевидно із стін духовної семінарії, де карти ставали однією із найвагоміших причини великих боргів семінаристів перед лихварями.

У міжвоєнний період молоде покоління інтелігенції надавало перевагу більш рухливим видам спорту, серед яких лещетарство, футбол і волейбол.

Серед розваг у середовищі сільської інтелігенції не на останньому місці було рибальство і полювання. Як відомо,

великим любителем рибалки вважався І.Франко. Інколи відвідуючи когось із своїх знайомих чи товаришів із середовища місцевої інтелігенції на селі, він залучав до цієї справи і їх.

Вправним мисливцем, великим знавцем природи і тваринного світу зокрема, був парох с. Волосянка Стрийського повіту М.Ревакович. Він мав вдома численні трофеї, ведмежі і лисячі шкури, за які отримав почесну відзнаку на першій всесвітній мисливській виставці у Відні 1915 р. Редакції іншомовних мисливських журналів пропонували публікувати його статті, а одне німецьке видавництво навіть хотіло видати за високий гонорар спомини. Прізвище священика було настільки відомим серед любителів полювання за кордоном, що його запросили й на другу мисливську виставку у Берліні (1937 р.). Однак, на цей час о.М.Ревакович уже осліп, що, як стверджують сучасники, не заважало йому й надалі полювати.

Деякі інтелігенти вибирали такий спосіб відпочинку як їзда верхи. Для священиків, особливо віддалених гірських парафій, часто це був чи не єдиний можливий спосіб пересування на далекі відстані. І хоча ця практика втратила свою популярність порівняно із початком ХІХ ст., серед духовенства були такі, що залишалися вірними своїм вподобанням.

Висновки: Таким чином, режим дня представників галицької інтелігенції, як правило, передбачав більш-менш чіткий розподіл часу. Попри виконання щоденних обов'язків, пов'язаних безпосередньо із роботою, значну увагу вони приділяли читанню книг і періодичних видань, прогулянкам тощо. Поряд з цим чільне місце у повсякденному побуті багатьох сімей займав час, який відводився для пиття кави. Поряд з театром популярністю користувалися міські кав'ярні, казино, бали тощо. Чимало інтелігентів обирали шахи чи

навіть футбол як оптимальний варіант проведення дозвілля. Однак, якщо ці форми відпочинку знаходили схвальну оцінку в очах тогочасної громадськості, то захоплення картами і частково полювання піддавалися критиці. Особливо це стосується представників духовенства, покликаною бути прикладом для вірних не тільки у внутрішньому релігійному житті, але і щоденному побуті.

Література:

Дрогобицька О. Режим дня української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю.А., 2013. – Вип.6. – С. 154 – 155.

Заник В. Кіндрат Т. Народилася за бабці австрії, жила при мамці Польщі, татові Леніні, дочекалася неньки України // Західний кур'єр. – 2004. – 19 лютого. – С. 22

Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. Крушельницька. – Львів – Нью-Йорк: Видавництво М.П.Коць, 2001. – 260 с.

Лепкий Б. Казка мого життя / Б.Лепкий. – 2-ге вид., випр. і доп. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 299 с.

Лицур М., Лицур Н. Рибальство як форма організації дозвілля української міської інтелігенції Галичини на рубежі ХІХ – ХХ століть (на прикладі І.Франка) // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – 2009. – Вип. XV. – С. 115–119.

Середа О. RUŚ WĘDZIE TAŃCYĆ! "Руські бали" у Львові як фактор українсько-польських взаємин у Галичині кінця 40-х – 60-х років ХІХ ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2007 (Спеціальний випуск). – С. 335.

Ясинська Н. Вальс з котильйоном: ностальгія чи надія? // Галичина. – 2003. – 2 серпня. – С. 7.

Kamińska-Kwak J. Inteligencya wojewodstwa lwowskiego w okresie międzywoyennym / J.Kamińska-Kwak. – Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. – 456 s.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте ставлення інтелігенції до театру як одного із способів проведення дозвілля?
2. Якими були особливості режиму дня представника інтелігенції?
3. Які види спорту були найбільш популярними у середовищі галицької інтелігенції?

Лекція 7

СІМ'Я І РОДИННИЙ ПОБУТ

1. Сім'я інтелігенції: кількісні і якісні характеристики.
2. Принципи вибору пари серед представників інтелігенції.
3. Специфіка взаємин всередині сім'ї.
4. Родинні свята та обряди.

Мета лекції: дати кількісну і якісну характеристику родин інтелігенції, розкрити мотиви, якими керувалися представники інтелектуальної еліти краю при виборі пари, а також з'ясувати специфіку взаємин всередині сімей, родинні свята і обряди.

Вступ: Сім'ї інтелігенції належали до категорії простих (інакше – малих). Вони, як і інші соціальні типи сімей (селянські, заробітчанські, робітничі), поділялися на такі види: однопоколінні (подружня пара); двопоколінні, що склалися із батьків і неодружених дітей; трьох поколінні (крім подружжя і дітей включали ще батьків чоловіка чи дружини). У другій половині XIX – 30-х років XX ст. серед інтелігенції найпоширенішою була двопоколінна сім'я. Саме на підставі її вивчення можна простежити специфіку родинного життя і традицій інтелігенції, а також взаємини всередині сім'ї. Дослідження останнього аспекту проблеми неможливе без розгляду особливостей проведення родинних свят. До того ж, характеристика кількісного складу, національної і соціальної структури двопоколінної сім'ї дає підстави для визначення спільних і відмінних рис із селянською сім'єю.

1. Сім'я інтелігенції: кількісні і якісні характеристики.

Сім'ї світської інтелігенції здебільшого були малочисельними. Низька репродуктивність таких родин обумовлювалася свідомим обмеженням кількості дітей. Дітонароджуваність у них становила у 2–3, у той час як у селян – 5–7 осіб. Зокрема, згідно зі статистичними дослідженнями у першому десятилітті ХХ ст. на Прикарпатті на один шлюб припадало 5,2 дітей (не враховуючи мертвонароджених).

Виняток становили священничі родини. У них середній показник народжуваності зберігався на рівні 4–5 немовлят.

Низький коефіцієнт народжуваності у більшості інтелігентних сімей компенсувався за рахунок меншого, аніж у селянства, рівня дитячої смертності.

У 30-х рр. ХХ ст. показник смертності немовлят становив:

- серед греко-католицького населення Галичини 20 випадків із 100,
- серед православних – 18,7,
- римо-католиків – 17,
- євангелістів – 15,3
- та євреїв відповідно – 6,2.

У сім'ях інтелігенції невисока смертність немовлят зумовлювалася:

- вищим рівнем знань батьків про особливості догляду за дітьми, відносно кращими умовами побуту;
- ширшим доступом до кваліфікованої медичної допомоги у випадку недуги;
- Чимале значення мало і те, що у багатьох інтелігентних родинах для догляду за дітьми наймали няньку, тоді як у селян вихованням молодшого покоління здебільшого займались старші віком діти.

Сім'ї, які склалися тільки із самої подружньої пари, траплялися рідко. За твердженнями А. Пономарьова, питома

вага сімей без дітей наприкінці ХІХ ст. становила в Україні тільки 7 %.

2. Принципи вибору пари серед представників інтелігенції.

У рядах представників освіченої верстви було багато самотніх людей, чого до Другої світової війни практично не зустрічалося серед селянства.

Перш за все це пов'язано із звичною для світської інтелігенції практикою одруження тільки після одержання постійної посади, приблизно у віці 30–40 років.

Другою причиною стало те, що представники освіченої верстви, як і інших суспільних прошарків того часу, тяжіли до створення шлюбів на принципах *соціальної ендогамії* (від грец. *endon* – усередині). Зокрема, доволі поширеними були вчительські сім'ї. Проживаючи на провінції, педагогу значно важче було знайти пару, аніж сільському парубкові чи дівчині.

Через відносно обмежений вибір пари серед інтелігенції, особливо світської, значно частіше, аніж у селянства, зустрічалися мішані шлюби.

Свою роль відігравали і прагнення окремих інтелігентів здійснити успішну кар'єру, адже одруження із представницею польської національності відкривало ширші можливості і давало підстави для сподівань на протекцію з боку місцевої влади. Водночас такі шлюби часто ставали причиною денаціоналізації української еліти.

Із більшими застереженнями ставилися до мішаних шлюбів майбутні священники. Проте не тільки особисті мотивації позначалися при виборі богословами нареченої із власного середовища. Окремі з них усвідомлювали, що внаслідок міжнаціонального конфлікту, який накладався на повсякденне життя галичан, дружина-полька могла б

ускладнити стосунки як з іншими священиками, так і з парафіянами.

3. Специфіка взаємин всередині сім'ї.

Свою специфіку мала також система сімейних взаємин в інтелігентній родині. В історичній літературі галицькі священичі родини прийнято називати *патріархальними*. Патріархальність влади була відносною і, подібно до селянської сім'ї, в основному виявлялася на побутовому рівні як християнське розуміння послуху дітей – батькам, дружини чоловікові, усіх членів сім'ї – її голові.

Щодо учительських родин, то їх за типом авторитету повністю можна віднести до *егалітарних* (з франц. *egalite* – рівність). Тут дружина вносила у сімейний бюджет однаково чи майже рівносильну частку із чоловіком і вважалася його рівноправним партнером.

Загалом становище жінки в інтелігентній сім'ї суттєво відрізнялося від положення жінки-селянки. Здебільшого навіть незаможна інтелігентна родина мала жіночу прислугу, яку підбирали або з числа місцевих мешканок, або через газетні оголошення. Внаслідок повного чи часткового звільнення від хатніх і господарських робіт представниця освіченого прошарку одержувала більше часу на дозвілля і самоосвіту.

На господарстві інтелігенції були зайняті кухарка, покоївка, нянька для дітей, пастух, фірман (візник) та інші. У спогадах першої половини ХІХ ст. зустрічаємо ще й такий вид домашньої прислуги сільського духовенства як піддячі. Піддячими ставали, як правило, молоді парубки, в обов'язки яких входило брати участь у всіх богослужіннях, а при необхідності замінити дяка, виконувати різні доручення господаря, час від часу десь поїхати у домашніх справах, чистити чоботи священику тощо. За це вони одержували на плебанії харч і одяг.

Серед найбільш освічених кіл тогочасної громадськості пропагувалася ідея матеріальної незалежності жінки, а відтак і звільнення її від необхідності вимушеного заміжжя. Не останню роль у формуванні подібних поглядів відіграли художні твори феміністичного спрямування. Першість серед них займала повість О. Кобилянської “Царівна”.

Відмінними в інтелігентних родинх залишалися і погляди на молоде покоління. Власне факт народження дитини сприймався у селянській сім’ї як поява ще одного помічника. Трудове виховання. Натомість у інтелігентних сім’ях діти у ранньому віці практично не займалися фізичною працею, їхнім головним обов’язком вважалося сумлінне навчання. У родинх духовенства вони також могли прислужувати батькові у церкві. Досягнувши старшого віку, доньки священика починали допомагати матері у веденні господарства. Як стверджувала Н.Головацька, дочка пароха с.Глубічок на Тернопільщині о.А.Казновського, своєрідний суворий розпорядок дня готував її і сестер до майбутньої праці у ролі їмостей.

Діти з інтелігентних родин виростали у порівняно кращих побутових умовах. Якщо дозволяла площа помешкання, то батьки намагалися відвести їм окрему кімнату. Велика увага зверталася на харчування дітей, їхній режим дня, гігієну, розваги

Об’єктивну характеристику відносин між батьками і дітьми дала сенаторка М.Рудницька. За її словами у ті часи набагато виразнішим було відчуття ієрархічного порядку. Відносини між дітьми і батьками будувалися на пошані, підпорядкованості, що виключало будь-яку фамільярність, панібратство чи вільне поводження. Наприклад, звертатися до батька з питаннями, що цікавили та непокоїли, проводити з ним “дискусію” нікому й не спадало на думку.

Релігійне виховання забезпечувалося через спільні молитви батьків і дітей, читання відповідної літератури,

відвідування богослужінь, участь у прощах до святих місць (наприклад, с. Зарваниця Підгаєцького повіту), відзначення календарних свят і дотримання усіх християнських обрядів. Тому багатьом вихідцям із родин інтелігенції (в тому числі духовенства), які у майбутньому потрапили під вплив радикальних ідей, довелося подолати значний внутрішній конфлікт.

Формування всебічно розвиненої особистості в інтелігентних сім'ях гармонійно доповнювали заняття танцями і музикою.

Загалом, для дівчат з інтелігентних родин гра на фортепіано була сама собою зрозумілим предметом навчання і невід'ємною складовою доброго, шляхетного виховання. Крім фортепіано, гітари чи скрипки, досить популярною була цитра. Свого часу кожна високоосвічена людина вважала справою честі вміння грати на цьому інструменті.

Значна увага у сім'ях інтелігенції відводилася патріотичному вихованню підростаючого покоління, плеканню на його основі майбутньої національної еліти.

Патріотичне виховання здійснювалося як через відповідну літературу, народну пісню, історичні перекази, так і через особистий приклад активної праці на громадсько-політичній ниві. Тому, мабуть, не дарма з середовища галицької інтелігенції, зокрема зі священничих родин, вийшло чимало відомих діячів таких як: провідник Організації українських націоналістів (ОУН) Степан Бандера, генерал-четар УГА Мирон Тарнавський, політичний і військовий діяч Дмитро Паліїв, Ярослав Барановський – бойовик Української військової організації (УВО), секретар проводу ОУН, Степан Ленкавський – ідеолог ОУН, автор Декалогу українського націоналіста, Іван Боберський – організатор сокільського руху, член Бойової управи і Секретаріату військових справ ЗУНР, Роман Дашкевич – генерал-хорунжий армії УНР, організатор товариства “Луг”. Так само

невипадково із дев'яти дітей о.М.Ганушевського, який відзначався активною громадською діяльністю, шестеро (сини Мирон, Теофіль, Богдан, Степан, Тарас і донька Ірина) були членами ОУН.

4. Родинні свята та обряди.

Серед усіх родинних свят найбільш гучно святкували весілля. Самому весіллю у родинах священнослужителів, як правило, передував тривалий етап підготовки, який включав складання списків запрошених, пошиття урочистого одягу для наречених, замовлення музик, кухарів, прислуги для накриття столів тощо. Серед духовенства побутував звичай запрошувати на весілля колег по навчанню на теологічному факультеті. У рядах греко-католицького кліру здавна було заведено кликати на весілля також місцевих панів. Наречені запрошували дідичів і просили у них благословення, натомість одержували цінні подарунки.

На відміну від селян, які в якості весільного вбрання використовували здебільшого народний стрій, костюми наречених виготовляли за міською модою. Особливою вишуканою була весільна сукня молодої. Її шили з дорогих мереживних тканин білого кольору. Комплект святкового одягу нареченої доповнювала довна фата та білі туфлі чи черевики на гудзиках.

Як правило, сам процес вінчання відбувався пізно ввечері. Для надання події особливої урочистості, мешканці села і гості супроводжували похід молодих до церкви із запаленими ліхтарями. Після шлюбної церемонії розпочиналася вечеря і танці. Звичайно святкування займало два дні. Першого дня частування тривало до ранку, після чого гості йшли відпочивати. Наступний етап урочистостей розпочинався приблизно о 12 годині другого дня і тривав до вечора. Окремий стіл із стравами накривали для слуг запрошених господарів.

Досить гучно відзначалися й інші родинні події, наприклад, іменини господарів. На урочистий обід приходили родичі, місцеві поміщики чи урядовці. Кількість запрошених могла перевищувати 50 чоловік. У світської інтелігенції родинні свята проходили за схожою схемою у менших масштабах.

Особливо ретельно наслідували народні звичаї представники освіченої верстви на свята різдвяно-новорічного циклу. Неодмінним атрибутом цих днів була ялинка. Письменник Б. Лепкий згадував, що після вечері діти здебільшого заможних сусідів обдаровували його батька о. С. Лепкого горіхами і солодощами. Священик у відповідь запрошував їх родичів на частування. На другий день Різдвяних свят на обід до резиденції пароха приходило понад двадцять господарів. Їх пригощали стравами, які під наглядом дружини душпастиря готували місцеві господині.

Селяни першими вітали інтелігентів колядками та щедрівками. Як правило, вони відвідували насамперед священика, однак за особливі заслуги таке право здобували і педагоги. Зокрема, у с. Стоки (повіт Бібрка) напередодні Нового року (13 січня) сільські музиканти йшли щедрувати і засівати зерном у першу чергу до учительки Уляни Кравченко.

Завдяки старанням сільської інтелігенції традиційним в 20-х – 30-х роках ХХ ст. стало влаштування так званого “спільного свяченого” – урочистої гостини для активістів усіх діючих на селі громадських організацій. Із цією метою заздалегідь складались списки запрошених і розроблялася урочиста програма.

Висновки: Сім'я інтелігенції відрізнялася від традиційної селянської сім'ї за кількісними і соціальними показниками. Специфічною залишалася і система взаємин всередині родини, що у значній мірі було пов'язано із рівноправним

становищем жінки і чоловіка, особливостями ставлення до дітей. Водночас між сім'ями світської інтелігенції і духовенства зберігалися певні відмінності. Вони насамперед стосувалися висоти коефіцієнта народжуваності, способів пошуку пари, віку одруження, ставлення до шлюбів із представниками іноетнічної спільноти тощо. Однак, практично не існувало різниці між ходом відзначення родинно-побутових і календарних свят у середовищі різних груп освіченої верстви.

Література:

Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.

Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.

Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 280 с.

Шлемкевич М. Галичанство. – Львів: За вільну Україну, 1997. – 104 с.

Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте обов'язки жінки у інтелігентній родині?
2. В чому полягали особливості становища дітей у сім'ях інтелігенції?
3. Охарактеризуйте соціальну ендогамію на прикладі родин галицької інтелігенції?
4. За яким сценарієм у відбувалися весілля у родинах галицької інтелігенції?

Лекція 8

ГРОМАДСЬКИЙ ПОБУТ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГАЛИЧИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – 30-Х РР. ХХ СТ.

1. Громадські обов'язки і повноваження представників інтелігенції. Робота у місцевих органах влади.
2. Участь інтелігенції в громадських організаціях краю.
3. Конфлікти з громадою: причини виникнення та шляхи врегулювання.

Мета лекції: розкрити сферу обов'язків, повноважень вчителів і священиків, основні напрямки громадської роботи галицької інтелігенції, а також причини виникнення та шляхи врегулювання конфліктів із громадою.

Вступ: Громадська активність інтелігенції виявлялася через участь в органах місцевого самоврядування, а також створення різноманітних інституцій, покликаних підняти життєвий рівень селян, сприяти зростанню їхньої суспільно-політичної активності і національної свідомості.

Для об'єктивного визначення ролі інтелігенції у житті сільської громади загалом і кожного її члена зокрема, необхідно проаналізувати складові різних напрямків діяльності освіченої верстви (участь у заснуванні читалень, хорів, аматорських театральних труп, кооперативних установ, господарських організацій, юнацьких спортивно-руханкових товариств, в антиалкогольному і жіночому русі, запровадження нових форм святкувань), а також характер внутрішніх і зовнішніх чинників, що їх визначали. Це вимагає встановлення кола обов'язків священиків, вчителів та рівня їхнього авторитету серед мешканців села.

Всебічне висвітлення проблеми передбачає також розкриття специфіки взаємовідносин із громадою, а особливо

причин і характеру конфліктів між духовенством чи вчительством з одного боку і селянами з другого.

1. Громадські обов'язки і повноваження представників інтелігенції. Робота у місцевих органах влади.

Найбільш шанованою особою у селі був священик. Його будинок часто виконував функції осередку громадського життя і перебував центрі уваги селян.

Тісним контактам сільського душпастиря із громадою до певної міри сприяли і низка обов'язків, покладених на духовенство. Так, священики, крім ведення метричних книг, були змушені подавати щоквартальні статистичні звіти до староства, щомісячні звіти про померлих і нешлюбних дітей до судів, дані про юнаків призовного віку і дітей для щеплення до громадських урядів, списки учнів до школи. Згідно розпорядження митрополичого ординаріату (1930 р.) представники кліру мали створити спеціальні картотеки із зазначенням усіх важливих даних про парафіян. Священики також зобов'язувалися вести парафіяльні літописи чи хроніки.

Парох входив до громадської ради – найвищого органу влади на селі, очолюваного війтом. Інколи душпастир виконував роботу громадського писаря. Він часто очолював місцеву шкільну раду, до компетенції якої, крім питань, пов'язаних із виконанням навчальних програм, дотриманням постанов вищих органів управління освітою, матеріальним забезпеченням, входив нагляд за роботою вчителів.

Священик працював у місцевих комітетах опіки над сиротами, комітетах допомоги убогим і безробітним тощо. До того ж йому часто доводилося відігравати роль судді і полагоджувати суперечки між селянами.

Свої фахові обов'язки педагог нерідко поєднував із посадою громадського писаря, радного чи навіть війта. Одну із провідних ролей у стосунках між педагогом і селянами

відігравав релігійний фактор. Тому, щоб здобути авторитет у громади, освітянам на початкових етапах професійної діяльності рекомендувалося організувати церковний хор і ретельно відвідувати усі недільні богослужіння.

Громадська активність інтелігенції виявлялася через участь в органах місцевого самоврядування, а також створення різноманітних інституцій, покликаних піднести життєвий рівень селян, сприяти зростанню їхньої суспільно-політичної активності і національної свідомості.

2. Участь інтелігенції в громадських організаціях краю.

Активній участі інтелігенції у громадських справах перешкождали як зовнішні фактори, представлені політикою офіційних властей, так і внутрішні чинники, зумовлені неузгодженістю позицій у рядах самої освіченої верстви. Останні найбільш сильно впливали на діяльність греко-католицького духовенства міжвоєнного періоду.

Одним із місць, де інтелектуальна еліта краю могла реалізуватися найбільшою мірою, стала читальня. У читальнях представники освіченої верстви проводили громадську роботу через організацію доповідей, аматорських вистав, хорів, бібліотек і простих розмов із селянами. За підрахунками І.-П. Химки наприкінці ХІХ ст. священники становили 60,5 % серед голів цих установ.

У рамках читалень широко пропагувалася справа *заснування курсів для неписьменних і гуртків самоосвіти*. Подібні заходи мали особливе значення, якщо врахувати той факт, що станом на 1925–1926 рр. у Львівському, Тернопільському і Станіславському воєводствах неписьменними залишалися відповідно – 33,9 %, 42,1 % і 51,7 % селян.

Виголошення рефератів. Випускник Господарської академії у Подебрадах (тогочасна Чехословаччина) М. Дяченко із с. Бондарів Станіславського повіту протягом

травня 1923 – листопада 1924 рр. виступав у місцевій “Просвіті” із рефератами: “Боротьба за самостійність українського університету”, “Про алкоголізм”, “Про затемнення сонця і місяця”, “Про значення “Рідної школи””, “Похід Богдана Хмельницького до Галичини”.

Новинки техніки. Для унаочнення слів лектора запроваджувалися скіоптикони – апарати, за допомогою яких малюнок із скла чи плівки проектувався на стіну, полотно. Сільські педагоги впроваджували і кіноапарати. Прослуховування радіопередач.

Читання літератури вголос (інакше – “пасивне” читання), коли інтелігент зачитував текст вголос, а селяни слухали та аналізували.

Музична культура. Парох с. Денисів на Тернопільщині О.Вітошинський організував перший селянський оркестр і хоровий ансамбль чисельністю у 125 чоловік, а також відкрито школу для диригентів.

Популяризація театрального мистецтва. Показовою є постать о.В.Герасимовича із с. Терпилівка на Тернопільщині. Його драма “Мамона” (1922 р.). Інколи п’єси ставили безпосередньо у приміщенні хати священника. Траплялися душпастирі і серед слухачів режисерських курсів для керівників аматорських гуртків.

Боротьба з пияцтвом. Наприклад, парох с. Угерсько Стрийського повіту Л. Горалевич трактував п’яницю як менш вартісну людину перед Богом і громадою, тому під час похорону дозволяв нести лише хрест, а хоругви наказував залишати у церкві. У багатьох парафіях Львівської архієпархії священники під час першого причастя вимагали від хлопчиків приречення у тому, що вони до 21 року не будуть вживати алкоголь і палити. У низці сіл Галичини наречені складали на Біблії присягу тверезості.

Чайні вечори. Популяризація складових здорового способу життя.

Молодіжні організації. На відміну від “Січей”, священники мали право входити до гуртків спортивно-руханкового товариства “Сокіл”, через що ці організації здобули назву “паламарських”. Окремі гуртки навіть ухвалювали постанову, згідно з якою кожний член товариства під загрозою виключення мав навчитися читати і писати протягом трьох місяців.

Представники інтелігенції були серед основоположників української *кооперації*. Парох с. Завадів Стрийського повіту О. Нижанківський справу утворення молочарських спілок. Інтелігенти брали участь у діяльності “Сільський господар”. Ідея його створення була висунута братами священниками Томою і Юліаном Дуткевичам у 1898 р. на зборах духовенства у с. Олеську Золочівського повіту.

Крім проведення громадсько-політичних урочистостей, освічена верства, як правило, виступала ініціатором усіх нетрадиційних для провінції форм святкувань на зразок конкурсів краси чи костюмованих балів. Один з таких заходів організовано 15 лютого 1930 р. у с. Гущанки Збараського повіту зусиллями місцевого учителя і його родини. Про консерватизм тогочасного селянства свідчить той факт, що із числа близько двох сотень чоловік, присутніх на святі, маски одягнули тільки 24 учасники. Також за західними зразками обрано королеву балу і королеву краси.

Громадська діяльність інтелігенції проводилася у різних формах. Досить ефективними, особливо для зростання рівня освіченості населення, були курси для неписьменних, лекційні виступи, бесіди, читання вголос тощо. Крім вирішення культурно-просвітніх завдань, вони дозволяли інтелігенції встановити тісніші контакти з селянином, впливати на формування його життєвих позицій і патріотичних переконань.

3. Конфлікти з громадою: причини виникнення та шляхи врегулювання.

Не варто ідеалізувати відносини інтелігенції і громади. Особливою складними були стосунки священика і селянина.

Виділяємо три типи конфліктів між священиком і громадою:

- конфлікти, спровоковані матеріальними питаннями,
- спробами змінити місцеві традиції
- суспільно-політичними розходженнями між парохом і селянами.

Часто відбувалися конфлікти з приводу плати за треби. Вони загострилися із поширенням серед селянства радикалізму, який у свою чергу часто був наслідком цих суперечностей. Деякі опозиційно налаштовані члени читалень агітували за зниження оплати за ритуальні послуги чи навіть вимагали, щоб парох ділився своїми прибутками.

Причиною конфліктів нерідко були спроби духовенства викоринити старі звичаї і громадські порядки, прийняті у тому чи іншому селі. Видатний етнограф З. Кузеля писав, що священики виступали проти них, “уживаючи до того не лише порад і просьб, але декуди навіть грозьб і церковних кар”. Інколи душпастирі не хотіли відправляти похорон, коли дізнавалися, що напередодні біля померлого здійснювались ігри і забави. Забороняли вони і похоронні голосіння, вбачаючи у цьому пережитки дохристиянських часів.

Конфлікти вчителів і селян відобразились у творчості сучасників: П.Кирчіва, К. Малицької, Марійки Підгірянки, Д. Макогона, Івана Садового, І. Филипчака, І. Франка. Для багатьох селян школа асоціювалася із зайвими грошовими витратами, адже громада відала питаннями будівництва чи винайму шкільного будинку, внутрішнього обладнання класів, закупівлі землі під сад і город, утримання сторожа тощо.

Налагодженню тісних стосунків із селянами перешкоджала і влада, що всіма доступними способами унеможлиблювала тривале перебування учителів на одному і тому ж місці роботи. Внаслідок такої політики, письменник і педагог М. Ломацький, протягом тридцяти років працював у 17-ти різних населених пунктах.

Висновки: Таким чином, представники освіченої верстви належали до найбільш авторитетних осіб. Завдяки повазі і шані з боку місцевого населення, вони могли вирішувати особисті проблеми селян, впливати на рішення громади стосовно важливих питань, а відтак і скеровувати національний рух. Однак рівень авторитету визначався не стільки соціальним статусом, скільки особистими якостями і ступенем суспільної активності інтелігента.

Література:

Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.

Вітвіцький О. Участь греко-католицького духовенства в роботі українських громадських організацій Східної Галичини на поч. ХХ ст. // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 12 (657). – С. 55–62.

Гелей С. Для загального добра: Вплив Української Греко-католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині // Дзвін. – 2003. – № 4. – С. 117–125.

Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.). – К.: Наукова думка, 1993. – 199 с.

Дрогомирецька Л. Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) // Вісник

Прикарпатського університету: Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. VII. – С. 77–89.

Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. – Вінніпег: Накладом Української Вільної академії Наук, 1992. – 40с.

Нагачевська З. Учителі – організатори і репрезентанти українського жіночого руху в Галичині (кінець XIX – перша третина XX ст.) // Етнос і культура. – 2003. – № 1. – С. 136–141.

Питання для самоконтролю:

1. Хто із представників галицької інтелігенції користувався найбільшим авторитетом у селян?
2. Якими були причини виникнення конфліктів між священиками і представниками громади?
3. Назвіть основні форми громадської активності інтелігенції у Галичині?

Лекція 9

ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Елементи сільської і міської культури в одязі інтелігенції.
2. Особливості харчування.
3. Житло і комплекс господарських забудов.
4. Господарські заняття.

Мета лекції: ознайомити студентів із особливостями матеріального побуту інтелігенції, а також підкреслити роль представників цієї верстви у засвоєнні селянством модерних елементів міської культури.

Вступ: Урбанізаційні процеси сучасності актуалізують проблему взаємовпливу культури міста і села. Цим зумовлюється потреба вивчення еволюції даного явища та виокремлення його характерних складових. До останніх відноситься визначення ролі української інтелігенції Галичини в адаптації елементів урбаністичної культури у побуті селянства.

1. Елементи сільської і міської культури в одязі інтелігенції.

Наприкінці ХІХ – 30-х років ХХ ст. образ інтелігента асоціювався із певним набором не тільки духовних якостей, але і суто зовнішніх прикмет. Як неодмінні атрибути приналежності до освіченої верстви сприймалися тогочасним суспільством краватка, капелюх і палиця.

Соціальна функція одягу відобразилася і в народній назві інтелігенції. Представників цього прошарку разом із чиновниками кликали у Галичині “сурдутовцями” (різновид верхнього чоловічого одягу).

Одяг української сільської інтелігенції виділявся специфічно становими характеристиками. На ньому найбільш сильно позначився вплив європейського міського костюму, який не мав чітко виражених етнічних особливостей.

Від селянського стрій більш заможних представників вирізнявся:

- 1) частотою переміни вбрання;
- 2) кількістю комплектів одягу, яка припадала на кожного члена сім'ї;
- 3) наявністю різних за призначенням костюмів.

Останнє виявлялося у чіткій диференціації одягу: гардероб інтелігенції включав *робочий, вечірній і візитовий (призначений для урочистих відвідин) костюм, одяг для відпочинку, купання, занять спортом*. Святковий костюм відрізнявся від повсякденного не тільки наявністю додаткових декоративно-художніх засобів, але і досконалішим кроєм. Частина демократично налаштованої інтелігенції наближала свій одяг до народного: чоловіки, зокрема, носили вишивані сорочки і широкі штани. Не залишалось осторонь цього процесу і духовенство. Часто деталі священничого вбрання прикрашалися вишивкою із народними мотивами.

Вбрання священнослужителів поділялось на ритуальне і повсякденне. До ритуального (літургійного), тобто призначеного для відправлення богослужінь, належали: фелон, епітрахиль, стихар, нарукавники і пояс.

Повсякденне вбрання священнослужителів, на відміну від ритуального, зазнавало більш динамічних змін і піддавалося впливу моди.

Одяг світської інтелігенції також розвивався у руслі європейських тенденцій моди. Починаючи з 90-х років XIX ст. до Першої світової війни у моді і мистецтві панував стиль "модерн". Жіночий костюм цього періоду характеризувався

постановкою фігури, яка дещо нагадувала вигнуту латинську літеру S. Побутували сукні розширені до низу, з пишними зверху і вузькими знизу рукавами, високим комірцем, а також трикутною передньою вставкою, яка сягала до лінії талії. У комплекті із спідницями носили блузи, оздоблені вузьким рюшем на комірі і манжетах. Неодмінними аксесуарами святкового одягу інтелігентного жіноцтва були віяла і ажурні рукавички.

Події Першої світової війни і зростання на їх фоні суспільної ролі жінки внесли нові тенденції у світі моди: зникли корсети, значно вкоротилась довжина спідниць, жіночий костюм став простішим, практичнішим. З 20-х років у виробництві одягу почали широко використовувати трикотажні матеріали, а з 30-х – тканини з синтетичних волокон. Більш прогресивні представниці освіченої верстви урізноманітнили свій гардероб за рахунок штанів.

Менш кардинальних змін зазнав чоловічий костюм. Починаючи від 60-х років XIX ст. він поступово спрощувався і стабілізувався. Зазвичай вбрання інтелігенції було представлено костюмом-“трійкою”, який складався із піджака, штанів і жилету. З’явилися прищепні форми – високий накрохмалений комір і манжети, які створювали враження дорогої білизни. Обов’язковими були біла маніжка і краватка.

Процес проникнення елементів міської культури розпочався ще у першій половині XIX ст. і значно посилювався з початком XX ст., а особливо після Першої світової війни.

2. Особливості харчування

Меню інтелігенції було різноманітнішим і калорійнішим, аніж загальної маси селянства. Воно включало більше м’ясних страв, що завжди вважалося ознакою достатку. Натомість харчування українського селянина носило рослинний характер (переважали мучні, овочеві та круп’яні

страви) і тільки заможна частина населення з нагоди великих свят могла споживати вдосталь м'яса.

По-друге, їжа інтелігенції менше залежала від сезонних змін пір року. У селян же, навпаки, – у залежності від пори року перебував не тільки режим харчування (взимку тричі, влітку – чотири рази на день), але і якісний склад їжі (влітку і восени готували більше страв з овочів, зелені, фруктів, взимку – з круп, картоплі і борошна).

По-третє, на меню освіченої верстви сильніше позначався вплив міської культури, тому їжа інтелігенції постійно поповнювалась стравами, характерними для раціону міщан.

Особливий наголос робила інтелігенція на урізноманітненні власної кухні за рахунок городовини. Це насамперед стосувалося таких продуктів як цвітна капуста, помідори, солодкий перець, а також зелені петрушки, селери. Використання у побуті плити дало можливість збагатити меню за рахунок смажених страв.

Певних змін зазнавали і напої. Раніше великою популярністю у священичих колах користувалися мед і горілка з медом. Однак з кінця ХІХ – початку ХХ ст. вони поступаються винам, наливкам і настоянкам. З часом незамінними складовими як святкової, так і повсякденної їжі вчителя чи священика, стали кава і чай.

Разом із харчуванням швидше зазнавав змін ужитковий посуд. У заможних сім'ях для приготування їжі застосовувалися металеві та емальовані (“поливані”) каструлі, ринки. Натомість у побуті бідного і середнього достатку селянства металевий посуд не набув широкого розповсюдження навіть у 40-х роках ХХ ст.

При вживанні других страв брали виделки. Характерно, що залізні виделки використовували у священичих родинях ще у першій половині ХІХ ст., тоді як у побуті селянства вони закріпилися тільки в середині ХХ ст. Крім цього, інтелігенція

відстоювала необхідність запровадження у повсякденний вжиток індивідуальних ножів.

Сільська інтелігенція була прикладом для селян у справі етикету.

3. Житло й комплекс господарських забудов.

Будинок, у якому жив слугитель культу, називався плебанією, резиденцією, приходством чи попівством. Він, як правило, розташовувався у центрі села поблизу церкви. Від звичайних селянських хат плебанії відрізнялися більшими розмірами, висотою стін, величиною вікон, ускладненим плануванням, часто наявністю підшивної стелі і підсуфітків (дощок із внутрішнього боку стелі). Однак, за архітектурним стилем домівка священника, як і заможного селянина, здебільшого зберігала основні риси, притаманні пересічній хаті тієї чи іншої місцевості.

Типове парафіяльне житло кінця XIX – 30-х рр. XX ст. мало чотири-п'ять кімнат (дві-три спальні, бібліотека, кухня). Будинок найчастіше поділявся сіньми на дві частини: в одній знаходилися “салон” (вітальня), канцелярія з бібліотекою і приймальною для відвідувачів, а в іншій – кухня, спальня, комора. У середній частині сіней розміщувалася “вуджарня”. Під самою хатою розташовувалися винні погребі чи пивниці.

Просторішими кімнатами, великими вікнами, високими стінами та іншими перевагами відзначалися порівняно з селянськими й будинки багатьох представників світської інтелігенції. Однак тут не можна робити однозначних висновків, особливо щодо умов проживання вчителів. Адже одна частина освітян мешкали при школах чи в селянських домівках, інша – мали власні оселі. У залежності від цих обставин перебували і їхні житлові умови.

У другій половині XIX ст. школи зводили за стандартними планами: довгий коридор шириною на всю будівлю; з одного боку розташовувався один, а в більших спорудах – два класи,

з іншого – житло вчителя. Наприкінці ХІХ ст. планування шкіл ускладнилося: з обидвох боків коридора розміщувалися класи, у кінці коридору – вхід до кухні вчителя, по боках кухні – дві кімнати. У інтер'єрі помешкання вчителя поєднувалися вироби народних майстрів і фабричні матеріали. На початок ХХ ст. невід'ємним елементом інтер'єру світлиці кожного більш-менш заможного інтелігента, а подекуди і багатого селянина стало фортепіано.

Загалом, кожна з кімнат у домівці представника інтелігенції мала конкретне призначення, що закономірно впливало на елементи внутрішнього облаштування. Останні поєднували як основні риси селянського побуту, так і новітні тенденції європейської культури.

Крім хати, на території садиби знаходилися різні господарські забудови. Їх традиційно поділяють на декілька груп: для утримання свійських тварин і птиці; зберігання продуктів сільського господарства; розміщення реманенту й транспортних засобів. Кількість і величина цих будівель залежали від рівня заможності власника, типу господарських занять, яким він надавав перевагу.

Таким чином, житло інтелігенції, як правило, характеризувалося ускладненим плануванням, великими розмірами й чисельністю різних приміщень, кожне з яких мало чітко диференційоване призначення.

4. Господарські заняття.

На відміну від селянства, господарство не відігравало провідної ролі у житті української інтелігенції Галичини, для якої головною завжди залишалася професійна діяльність. Так, якщо для духовенства пріоритетними були галузі, пов'язані із обробіткою значних земельних площ і використанням найманої робочої сили, то вчительство здебільшого опиралося на садівництво, пасічництво чи городництво.

Особливе місце у господарстві сільського священика займало рільництво. Не менш важливу роль відводилось тваринництву. Особливо ретельно дбало сільське духовенство про виведення племінних порід великої рогатої худоби.

У 20-х – 30-х рр. ХХ ст. падіння доходів із треб, загальне зубожіння парохій, зумовлене не тільки наслідками Першої світової війни, а й подальшою світовою економічною кризою, змусило клір шукати додаткові джерела доходів. Одним із таких джерел, безперечно, стало садівництво. У рядах духовенства висувались пропозиції стосовно створення на церковні кошти шкілки фруктових дерев для наділення ними вбогих парафій, а також заснування кооперативних садів. Вважалося, що в такий спосіб вдасться розв'язати питання матеріального забезпечення кліру.

Пропаганду садівництва у Галичині здійснювали і вчителі. Поряд із садівництвом сфера господарських зацікавлень освітян включала городництво та пасічництво.

Варто наголосити, що господарська активність інтелігенції реалізовувалася не тільки в рамках власного господарства, але й у чітко виражених організаційних формах. Останні були представлені у Галичині мережею філій товариства “Сільський господар”, різноманітних кооперативів, спілок, молочарень тощо.

Отже, чимало представників галицької інтелігенції кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. поєднували інтелектуальну і фізичну працю. Духовенство, на відміну від вчителів, проводило господарську діяльність у значно більших обсягах і розглядало її як одне із основних джерел прибутків. Натомість педагоги надавали перевагу галузям, що не потребували використання найманої робочої сили і порівняно великих земельних наділів. Особливу увагу освітяни звертали на садівництво, пасічництво і городництво, навиків ведення яких вони здобували під час навчання в учительських семінаріях і на курсах, організованих шкільною владою.

Загалом піднесення окремих галузей господарства у ряді сіл і навіть околиць Галичини відбулося саме завдяки активній участі місцевих інтелігентів.

Висновки: Сильного впливу міської культури зазнав одяг сільської інтелігенції, що виявлялося у засвоєнні чоловіками класичного костюму-“трійки”, а жінками – широкого асортименту суконь, блузок, трикотажних виробів і навіть штанів. Складові національного строю використовувалися ними здебільшого під час відзначення громадсько-політичних свят чи як доповнення до міського костюму. Елементами народної вишивки також прикрашали фабричні вироби.

Модернізаційні процеси визначили швидші, порівняно з селянством, перетворення помешкань інтелігенції. Житло більш-менш заможного представника цього прошарку вирізнялося ускладненим плануванням, наявністю підвальних приміщень, великою кількістю кімнат. У домівках духовенства і світської інтелігенції активніше впроваджувалися предмети інтер'єру оселі: нові меблі, гардини, настінні годинники, картини.

Інтелігенція споживала більш різноманітну та калорійну їжу. Дотримуючись кращих надбань традиційної української кухні, вона збагачувала власне меню за рахунок нових м'ясних страв, десертів, солодкої випічки.

Частина інтелігентної верстви поєднувала свої професійні обов'язки із сільськогосподарською працею, що давало можливість на основі практичних заходів ознайомлювати місцеве населення із новітніми методами раціонального ведення господарства, сучасною технікою, новими сортами рослин і породами тварин.

Література:

- Дрогобицька О. Традиція і модерн: Побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.
- Кравченко У. Спогади учительки. – Коломия: Накладом “Загальної книгозбірні”, 1936. – 316 с.
- Пристай О. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого і сучасного: У 4 т. – Львів – Нью-Йорк, 1935. – Т. II. – 366 с.
- Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки). – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 136 с.
- История костюма / Изд. 2-е, доп. и перероб. – Ростов н/Д: Фенікс, 2003. – 448с.
- Колб Н. Матеріальне становище греко-католицьких парохів у Галичині на початку ХХ століття (на прикладі Львівської архієпархії) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – С. 465–479.
- Плаксина Э. История костюма. Стили и направления: Учеб. пособие для студ. учрежд. сред. проф. образования. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 224 с.
- Сидоренко В. И. История стилей в искусстве и costume. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 480 с.
- Балдано И. Мода ХХ века: Энциклопедия. – М., 2002. – 400 с.
- Иллюстрированная энциклопедия моды / Пер. на рус. язык И. Ильинской, А. Лосевой. – Прага: Артия, 1966. – 608 с.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте жіночий одяг стилю “модерн”.
2. В чому полягали особливості внутрішнього облаштування помешкань інтелігенції?
3. Чи відрізнялося харчування інтелігенції і селян?

ДОДАТКИ

Таблиця 1.

Статистичні дані про вчителів народних шкіл Львівського шкільного округу станом на 1927 – 1928 рр. (за статевою ознакою)¹

Воєводство та населений пункт, в якому перебуває інспектор	На 1 грудня 1926 р.			На 1 грудня 1927 р.		
	разом	чоловіків	жінок	разом	чоловіків	жінок
Львівське воєводство, Бібрка	212	71	141	210	72	138
Львівське воєводство, Доброміль	137	40	97	145	39	106
Львівське воєводство, Дрогобич	365	121	244	362	120	242
м. Львів	586	212	374	571	206	365
Львівське воєводство, Львівський повіт	351	110	241	347	107	240
Львівське воєводство, Кам'янка Струмилова	242	75	167	249	79	170
Львівське воєводство, Мостиська	159	42	117	160	47	113
Львівське воєводство, Перемишль	359	107	252	362	116	246
Львівське воєводство, Рава-Руська	188	71	117	187	72	115
Львівське воєводство, Рудки	181	64	117	183	70	113
Львівське воєводство, Самбір	239	96	143	242	96	146
Львівське воєводство, Сокаль	234	102	132	233	102	131
Львівське воєводство, Старий Самбір	136	40	96	128	39	89
Львівське воєводство, Жовква	194	57	137	197	62	135
Станіславівське в-во, Богородчани	114	44	70	115	46	69
Станіславівське в-во, Долина	200	66	134	202	71	131
Станіславівське в-во, Городенка	160	54	106	160	53	107

¹ ЦДІАУЛ, ф. 179, оп. 6, спр. 970, 84 арк.

Станіславівське в-во, Калуш	172	70	102	176	68	108
Станіславівське в-во, Коломия	270	90	180	268	90	178
Станіславівське в-во, Косів	116	43	73	118	45	73
Станіславівське в-во, Надвірна	130	48	82	128	49	79
Станіславівське в-во, Рогатин	220	91	129	224	95	129
Станіславівське в-во, Сколе	83	25	58	88	27	61
м.Станіславів	357	113	244	344	114	230
Станіславівське в-во, Стрий	168	51	117	171	53	118
Станіславівське в-во, Снятин	134	52	82	134	55	79
Станіславівське в-во, Тлумач	211	84	127	212	84	128
Станіславівське в-во, Жидачів	196	62	134	198	61	137
Тернопільське в-во, Борщів	158	77	81	156	75	81
Тернопільське в-во, Бережани	199	69	139	199	70	129
Тернопільське в-во, Копичинці	168	82	86	168	85	83
Тернопільське в-во, Підгайці	142	58	84	143	60	83

**Чисельність українських вчителів
відносно загальної кількості педагогів станом на 1926 р.
(у відсотках)²**

	Повіт	Учителів українців	Відсоток греко- кат. населення
1.	Турка	51,6 (60)*	80,2
2.	Городенка	50	76,1
3.	Косів	49,8 (58,8)	83,3
4.	Долина	48,5	75,8
5.	Богородчани	48,3	83,5
6.	Сколе	45	77,4
7.	Яворів	44,7 (57,2)	79
8.	Калуш	44,3	80,7
9.	Надвірна	42,3 (52,9)	74
10.	Бережани	40,4	61,9
11.	Рава Руська	40,3	70,1
12.	Підгайці	39	65,5
13.	Зборів	38,5	70,5
14.	Снятин	37	79,6
15.	Любачів	37	52,4
16.	Печеніжин	36,6 (53,5)	87,4
17.	Старий Самбір	36,3	74,4
18.	Рогатин	34,2	71,5
19.	Стрий	32	61
20.	Жовква	32	73
21.	Самбір	31,5	60,9

² Ліщинський І. Українське народне учительство. З приводу Загальних Зборів “Взаємної Помочі” // Діло. – 1926. – Ч. 146. – С. 2.

22.	Жидачів	31,4	75,7
23.	Сокаль	31,3	65,5
24.	Коломия	30,7	61,9
25.	Дрогобич	30,5	59,6
26.	Золочів	30,5	62,6
27.	Заліщики	30	71,2
28.	Збараж	29,8	70,5
29.	Радехів	28,8	(34) 63
30.	Камінка Струмилова	28,4	(41) 60,8
31.	Мостиська	27,4	59,9

*У дужках подано відсоток станом на 1913 р.

**Розміщення українських вчителів на території Польщі
за територіальним принципом (станом на 1938 р.)³**

Назва воєводства	Чисельність вчителів у містах	Назва воєводства	Чисельність вчителів у селах
Варшавське	14 (19)*	Варшавське	172 (217)
Лодзінське	24 (29)	Лодзінське	159 (205)
Келецьке	30 (41)	Келецьке	235 (287)
Люблінське	16 (16)	Люблінське	163 (217)
Віленське	3 (6)	Віленське	33 (51)
Білостоцьке Віленське	1 (1)	Білостоцьке Віленське	13 (15)
Білостоцьке Берестейське	8 (11)	Білостоцьке Берестейське	65 (100)
Новгородське	2 (2)	Новгородське	24 (37)
Волинське	47 (10)	Волинське	353 (136)
Познанське	11 (18)	Познанське	16 (28)
Поморське	10 (12)	Поморське	7 (15)
Сілезьке	2 (1)	Сілезьке	1 (7)
Краківське	2 (7)	Краківське	104 (121)
Львівське	174 (187)	Львівське	904 (985)
Станиславівське	104 (103)	Станиславівське	658 (680)
Тернопільське	83 (89)	Тернопільське	553 (584)
Варшава	21 (3)		

* Перше число вказує на кількість тих вчителів, які подали українську мову як рідну, а друге – тих, хто визнав себе греко-католиками.

³ Великанович Д. Учителство в цифрах // Учителське слово. – 1938. – Ч. 15. – С. 206–207.

Таблиця 4

Сімейний стан греко-католицького духовенства на 1900 р.

	одружених	вдівців	целібсів	монахів ЧСВВ
У Львівській архі- дієцезії	657	163	25	4
У Станіславівській єпархії	425	97	12	27
У Перемиській єпархії	642	184	38	34

Таблиця 5

Сімейний стан греко-католицького духовенства
на 1912 – 1913 рр.

	одружених	вдівців	целібсів	монахів ЧСВВ
У Львівській архі- дієцезії	719	141	20	4
У Станіславівській єпархії	422	82	26	13
У Перемиській єпархії	663	135	18	7

**Чисельність лікарів у Львівському воєводстві
станом на 1921 – 1922 рр.**

Повіт	Населення	Кількість лікарів в	1 лікар припадає на мешканців	Між тими лікарями					
				університетських	урядових	само-врядних	шпитальних	військових	вільно-практикуючих
Бібрка	87643	8	10955		1	2	1		3
Бжозув	81518	4	20729		1	2			1
Чесанів	86459	8	10807		1	1	2		4
Доброміль	72311	6	12052		2	2			2
Дрогобич	173200	41	4200		2	4	3		25
Гродек Ягелонський	79662	6	13277		1	2		1	1
Ярослав	45210	34	4272		1	5	4	7	12
Яворів	86243	6	14374		1	2		1	2
Кольбушова	73759	5	14752		1	2			2
Кросно	83114	9	9235		1	2	1		2
Лісько	98751	8	12457		1	4			
Львівський повіт	161662	29	5574	1	3	4	8	2	11
Ланцут	93532	8	11700		1	2	1		2
Мостиська	87814	6	14636		1	4			1
Ніско	69609	5	13820		1	2	1		1
⁴ Перемишль	158907	62	2563		1	3	5	21	28
Переворськ	57043	4	14261		1	1			1
Рава Руська	115404	8	14426		1	1			1
Рудка	77245	4	19311		1	1			2
Ряшів	143177	27	5303		1	3	2	3	*
Самбір	107445	18	5970		1	2	1	1	*
Сянок	107970	15	7185		1	2	1	3	4
Сокаль	111725	9	12414		1	3	2		3
Старий Самбір	59507	5	11901		1	1			2
Стрижов	58549	3	19516		1	2			
Тарнобжег	77227	10	7723		1	4	2		2
Жовква	99654	8	12457		1	2	2	1	2
Львів місто	206113	488	455	59	12	8	43	29	337
Разом		844	3221	60	43	73	79	69	520

*неможливо встановити.

**Статистичні дані про провінційних лікарів
станом на 1921 – 1922 рр.
(за національністю)⁵**

Повіт/Місто	поля- ки	ру- сини	євреї	росі- яни	разом
Бібрка	2	—	6	—	8
Бжозув	4	—	—	—	4
Чесанів	4	2	2	—	8
Добромиль	4	—	2	—	6
Дрогобич	11	3	27	—	41
Гродек Ягелонський	4	—	2	—	6
Ярослав	23	1	10	—	34
Яворів	3	—	3	—	6
Кольбушова	5	—	—	—	5
Кросно	7	—	2	—	9
Лісько	5	2	1	—	8
Львів. повіт	20	8	1	—	29
Ланцут	6	—	2	—	8
Мостиська	2	1	3	—	6
Ніско	4	—	1	—	5
Перемишль	41	2	18	1	62
Переворськ	4	—	—	—	4
Рава Руська	3	1	4	—	8
Рудка	3	—	1	—	4
Ряшів	18	1	8	—	27
Самбір	10	1	7	—	18
Сянок	10	—	5	—	15
Сокаль	3	1	5	—	9

⁵ ДАЛО, ф.1, оп.9, спр.68, арк. 48.

**Статистичні дані про провінційних лікарів
станом на 1921 – 1922 рр.
(за статевою ознакою та віросповіданням)⁶**

Повіт/Місто	чоловіки	жінки	разом	римо- кат	греко- кат.	право- слав.	євреїв	разом
Бібрка	8	—	8	2	—	—	6	8
Бжозув	4	—	4	4	—	—	—	4
Чесанів	8	—	8	4	2	—	2	8
Доброміль	6	—	6	3	—	—	3	6
Дрогобич	37	4	41	11	3	—	27	41
Гродек Ягелонський	6	—	6	4	—	—	2	6
Ярослав	32	2	34	19	1	—	14	34
Яворів	6	—	6	2	—	—	4	6
Кольбушова	5	—	5	5	—	—	—	5
Кросно	9	—	9	7	—	—	2	9
Ліско	8	—	8	5	2	—	1	8
Львів. повіт	27	2	29	13	8	—	8	29
Ланцут	8	—	8	5	—	1	2	8
Мостиська	6	—	6	2	1	—	3	6
Ніско	5	—	5	3	—	—	2	5
Перемишль	57	5	62	37	2	1	22	62
Переворськ	4	—	4	4	—	—	—	4
Рава Руська	6	2	8	3	1	—	4	8
Рудка	4	—	4	3	—	—	1	4
Ряшів	24	3	27	15	1	—	11	27
Самбір	17	1	18	9	1	—	8	18
Сянок	13	2	15	10	—	—	5	15
Сокаль	9	—	9	3	1	—	5	9
Старий Самбір	5	—	5	2	2	—	1	5
Стрижов	3	—	3	3	—	—	—	3
Тарнобжег	10	—	10	5	—	—	5	10
Жовква	7	1	8	4	—	—	4	8
Разом	334	22	356	188	25	2	141	356

⁶ ДАЛО, ф.1, оп.9, спр.68, арк. 47.

Статистика учнів реальних шкіл станом на 1897 – 1898 рр.

Заклади	поля- ків	%	руси -нів	%	нім- ців	%	че- хів	%	ін- ших	%	Разом
Краків	661	96,36	7	1,02	9	1,31	9	1,31	-	-	686
Львів	543	92,51	35	5,96	8	1,36	1	0,17	-	-	587
Станиславів	278	87,07	29	9,06	8	2,50	5	1,37	-	-	320
Тернопіль	251	78,68	65	20,38	-	-	3	0,94	-	-	319
Тарнов	43	97,73	-	-	1	2,27	-	-	-	-	44
Усього	1776	90,79	136	6,96	26	1,33	18	0,92			1956

Таблиця 10

Динаміка росту чисельності учнів реальних шкіл
у 1888 – 1898 рр.

Рік	поляки	русини	німці	інші	разом
1888/89	703	41	24	5	773
1889/90	887	36	26	8	957
1890/91	942	46	18	6	1012
1891/92	980	60	19	7	1066
1892/93	1029	65	18	5	1117
1893/94	1139	71	13	4	1227
1894/95	1159	87	17	8	1271
1895/96	1304	73	14	4	1395
1896/97	1501	94	17	3	1615
1897/98	1776	136	26	18	1956
Разом від 1889 – 1898 рр.	11420	709	192	68	
Зріст чи падіння від 1889 – 1898 рр.	+1073	+95	+2	+13	+1183

**Українські студенти у вищих школах Польщі станом
на 1925–1926 рр.**

(розподіл за спеціальностями)

	Греко-католики	Православні	Разом	%
Теологія		66	66	3,1
Право і політичні науки	399	54	453	21,2
Медицина	185	74	259	12,1
Фармацевтика	10	5	15	0,7
Ветеринарія	49	14	63	2,9
Стоматологія	2	6	8	0,4
Філософія	741	101	842	39,5
Агрономія	42	20	62	2,9
Комунікація та інженерія	39	54	93	4,4
Архітектура	6	7	13	0,6
Механіка	39	53	92	4,3
Хімія	23	8	31	1,5
Геодезія	24	13	37	1,7
Гірництво і гутництво	13	12	25	1,2
Красні штуки (мистецтво)	9	22	31	1,5
Торговельні науки	19	24	43	2
Інші				
	1600	533	2133	100

Рекомендована література

Базова література

1. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. – 76 с.
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: Пер. з фр. – К.: Основи, 1995. – Т. 1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. – 543 с.
3. Верхратський С.А. Історія медицини. Видання третє, перероблене і доповнене. – К.: Вища школа, 1983. – 381 с.
4. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ ст. та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія. – Львів, 2002. – 544 с.
5. Завгородня Т. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки). – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 136 с.
6. Курляк І.Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина ХХ століття). Історико-педагогічний аспект. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
7. Курляк І.Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.). – Львів, 1997. – 222 с.
8. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX–XX ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
9. Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1956.
10. История костюма / Изд. 2-е, доп. и перероб. – Ростов н/Д: Фенікс, 2003. – 448 с.

11. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.
12. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ – першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст: Монографія / О.Маланчук-Рибак. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. – 500 с.
13. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.): Монографія / З.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. – 764 с.
14. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн. 2. – 172 с.
15. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн. 3. – 154 с.
16. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 648 с.
17. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20 – 30-ті роки ХХ ст.). – К., 1994. – 349 с.
18. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 280 с.
19. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 144 с.
20. Українська журналістика в іменах / За ред. М.М.Романюка; Передм. В.Качкана. – Львів, 1994. – Вип.1. – 234 с.

21. Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного довідника / За ред. М.М.Романюка. – Львів, 1999. – Вип. 6. – 471 с.
22. Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного довідника / За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2003. – Вип. 10. – 518 с.
23. Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта” та “Рідна школа” на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ ст. – 20–30-ті роки ХХ ст.). – Львів, 1993. – 64 с.
24. Чоповський В. Духовний поступ нації: Культурно-мистецька діяльність української інтелігенції Західної України у 20–30-ті роки ХХ століття. – Львів, 1993. – 49 с.
25. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918–1941 рр.). – Львів: Край, 1993. – 164 с.
26. Шлемкевич М. Галичанство. – Львів: За вільну Україну, 1997. – 104 с.

Довідково-енциклопедичні видання

27. Балдано І. Мода ХХ века: Энциклопедия. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 400 с.
28. Буцко М.І. Відомі вчені Державного університету “Львівська політехніка” 1844–1994: Біографічний довідник. – Львів: Вид-во Державного університету “Львівська політехніка”, 1994. – 256 с.
29. Иллюстрированная энциклопедия моды / Пер. на рус. язык И. Ильинской, А. Лосевой. – Прага: Артिया, 1966. – 608 с.
30. Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. – К.: Наукова думка, 1996. – 196 с.

31. Полєк В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття: Біографічний довідник (до 1939 року). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – Т. 1. – 204 с.
32. Українські лікарі Прикарпаття / Упорядники: П. Арсенич, П. Білянський, С. Генік. – Вид. 2-е, випр. і допов. – Коломия: Вік, 1995. – 96 с.

Додаткова література

33. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т.Грень, О.В. Седяра; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т.1. – 514 с.
34. Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т.Грень, О.В. Седяра; Редкол.: Б.З.Якимович (голова) та ін. – Львів, 2002. – Т.3. – 576 с.
35. Антонович О. Спогади. – К.: Вашингтон: АО “АВГУСТ”, 1999. – 392 с.
36. Арсенич П. Родина Заклинських. – Івано-Франківськ, 1995. – 56 с.
37. Арсенич П. Родина Озаркевичів. – Коломия: Вік, 1998. – 64 с.
38. Арсенич П. Родина Шухевичів. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1995. – 120 с.
39. Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 192 с.
40. Арсенич П., Федорів Т. Родина Бандерів. – Івано-Франківськ, 1998. – 104 с.
41. Баб’як П. Клементина Попович у спогадах сучасників // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2000. – Вип. 7/8. – С. 3–22.

42. Баран О. Галицька сільська інтелігенція як культурний феномен (перша половина ХХ ст.) // Україна соборна: Зб. наук. статей. – Київ, 2005. – Вип. 2. – Ч. II. – С. 263–271.
43. Баран О. Джерела і шляхи формування української сільської інтелігенції у Галичині (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) // Українознавчі студії. – 2007 – 2008. – № 8 – 9. – С. 423 – 432.
44. Баран О. Елементи міської культури в одязі української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття: Зб. наук.-теорет. статей: Присвячено 150-річчю від дня народження Івана Франка. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С. 94–100.
45. Баран О. Матеріальне становище галицького сільського вчителства (кінець ХІХ ст. – 1939) // Україна соборна: Зб. наук. статей. – Київ, 2006. – Вип. 4. – Т. II. – С. 142 – 147.
46. Баран О. Роль вчителя у громадському житті галицького села (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) // Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку: Матеріали II Міжнародного наукового семінару “Кайндлівські читання”, 28–29 травня 2005 р. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 289–296.
47. Баран О. Роль греко-католицького духовенства у громадському житті галицького села (кінець ХІХ ст. – 1939 р.) // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 15: На пошану професора Л.В.Баженова. – С. 378–386.
48. Барвінський О. Спомини з мого життя / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
49. Батьківське світло (сімейні спогади) / К. Глухівська, Г. Глухівська, О. Палій, Л. Кузишин. – К.: Вид.-во імені Олени Теліги, 2002. – 224 с.

50. Боберський І. Щоденник, 1918 – 1919 рр. / Упоряд. Ю.А.Мицик. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 260 с.
51. Василь Стефаник у критиці і спогадах: статті, висловлювання, мемуари. – К.: Дніпро, 1970. – 484 с.
52. Вітвіцький О. Участь греко-католицького духовенства в роботі українських громадських організацій Східної Галичини на поч. ХХ ст. // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 12 (657). – С. 55–62.
53. Войнаровський Т. Спогади з мого життя // Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 11–75.
54. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Арсенич П. Криворівня. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. – С. 69–84.
55. Ганіткевич Я. Євген Озаркевич – фундатор української медичної науки в Галичині // Лікарський збірник заснований Євгеном Озаркевичем у 1898 році. Нова серія. – Львів, 1991. – Т. 1. – С. 11–18.
56. Ганушевська-Малкош М. України і віри не зрадили / М.Ганушевська-Малкош. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2013. – 80 с.
57. Гарат Р., Коцур А., Коцур В. Діяльність товариства “Просвіта” в Галичині (1868–1921 рр.). – Переяслав-Хмельницький: Книги–ХХІ, 2005. – 168 с.
58. Гелей С. Для загального добра: Вплив Української Греко-католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині // Дзвін. – 2003. – № 4. – С. 117–125.
59. Голинський М. Спогади / Упорядники: Г.Тихобаєва, І.Криворучка, Д.Білавич. – Львів: Апрорі, 2006. – 616 с.
60. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.). – К.: Наукова думка, 1993. – 199 с.

61. Горинь Г. Роль сільського духовенства в культурі Бойківщини // Бойківщина. Історія та сучасність. – Львів: Фіра-люкс, 1996. – Ч. 2. – С. 52–53.
62. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.
63. Грицак Я. Руслан, Богдан і Мирон: три приклади конструювання ідентичності серед галицьких русино-українців // Україна модерна. – 2003. – Ч. 8. – С. 25–50.
64. Дрогобицька О. Весілля у родинах галицької сільської інтелігенції наприкінці ХІХ – 30-х років ХХ ст.: соціальний аспект // Весільна обрядовість у часі і просторі. – Одеса, 2010. – С. 89-97.
65. Дрогобицька О. Побут української сільської інтелігенції Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст.: історіографія проблеми // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич, 2009. – Вип. 24. Історія. – С. 274 – 287.
66. Дрогобицька О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження побуту української сільської інтелігенції Галичини кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. // Інтелігенція і влада: матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції (Одеса, 24-25 грудня 2009 р.): у 3-х ч. Ч. 1./гол.ред.Г.І.Гончарук та ін. – Одеса: Астропринт, 2009. – С. 53-59.
67. Дрогомирецька Л. Греко-католицьке духовенство Галичини в українському кооперативному русі (1920–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. VII. – С. 77–89.
68. Дучимінська О. Весняні дні // Дучимінська О. Сумний Христос. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 152–218.
69. Заклинський О. Записки пароха Старих Богородчан. – Торонто: Добра Книжка, 1960. – 122 с.

70. Заярнюк А. Надання “презенти” на парафію у другій половині ХІХ століття: соціальні та дискурсивні практики // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2001. – С. 448–464.
71. Заярнюк А. Соціальні аспекти статі в дискурсі греко-католицького духовенства Галичини другої половини ХІХ століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – Ч. 4–5. – С. 50–80.
72. Зварчук Н. Роль духовенства у становленні та розвитку Рогатинської гімназії // Рогатинська земля: історія та сучасність: Матеріали першої наукової конференції. Рогатин, 24–25 березня 1995 р. – Рогатин – Львів, 1995. – С. 127–129.
73. Колб Н. Матеріальне становище греко-католицьких парохів у Галичині на початку ХХ століття (на прикладі Львівської архієпархії) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 2001. – С. 465–479.
74. Колб Н. Проблема патронату й конкуренції в житті греко-католицького духовенства Галичини початку ХХ ст. // Історія релігій в Україні: Праці ХІІІ-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20–22 травня 2003 року). – Кн. 1. – Львів: Логос, 2003. – С. 285–292.
75. Кравченко У. Із записок учительки / У.Кравченко // Кравченко У. Записки учительки. – Львів: Априорі, 2010. – С. 82–109.
76. Кравченко У. Спогади учительки / У.Кравченко // Кравченко У. Записки учительки. – Львів: Априорі, 2010. – С. 21–81.

77. Кравченко У. Щирий друг і вчитель / У.Кравченко // Пам'яті друга: Вірші в прозі, статті, спогади, листи / Упоряд. і авт. вступ. ст. та прим. Г.І.Огриза. – Львів: Каменяр, 1996. – С. 74–85.
78. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків. – Львів: Видво ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.
79. Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) / І.Крип'якевич // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп.ред. Я. Ісаєвич, упорядник Ф.Стеблій. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 77–140.
80. Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки) / Л. Крушельницька. – Львів – Нью-Йорк: Видавництво М.П.Коць, 2001. – 260 с.
81. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
82. Куделко С. История повседневности в контексте исторического краеведения // Эпоха. Культуры. Люди (история повседневности и культурная история Германии и Советского Союза. 1920–1950-е годы) / Материалы международной научной конференции (Харьков, сентябрь 2003 г.): Сб. докладов. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2004. – С. 144–150.
83. Купчик Л. Третій удар: (Долі галицьких отців-деканів). – Львів: Каменяр, 2001. – 144 с.
84. Кузьмович-Головінська М. Зарваниця (листки споминів) / М.Кузьмович-Головінська. – Тернопіль: Джура, 2000. – 224 с.
85. Кузьмович-Головінська М. Портрет. Автобіографія / М.Кузьмович-Головінська. – Торонто: Добра книжка, 1978. – 144 с.

86. Куницький Л. Спогади молодих літ та заслання. – Львів, 2003. – 255 с.
87. Лебедович І. Полеві духовники Української Галицької Армії. – Вінніпег, 1963. – 325 с.
88. Лепкий Б. Казка мого життя. – 2-ге вид., випр. і доп. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 299 с.
89. Лицур Н. Культурно-релігійне виховання молоді в сім'ях української міської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / Н.Лицур // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2011. – Вип.3. – С. 126–130.
90. Лицур Н. Основи етикету в міських інтелігентних родин Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) / Н.Лицур // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – 2012. – Вип. 21. – С. 175–181.
91. Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині. – Торонто, 1958. – 72 с.
92. Лугова Л. Стежками минулого (Спогади). – Буенос-Айрес, 1984. – 244 с.
93. Малицька К. Твори. – Чернівці: Букрек, 2011. – 520 с.
94. Мацьків Т. З-над Дністра на канадські прерії: Мій життєвий шлях / Т.Мацьків. – Едмонтон, 1963. – 208 с.
95. Мілена Рудницька. Статті. Листи. Документи / Упоряд. М. Дядюк. – Львів, 1998. – 843 с.
96. Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття: національна ідентифікація і професійна діяльність / Н.Мисак // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць. – Вип. 5. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2012. – С. 26–37.
97. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження / Н.Мисак // Військово-науковий вісник. – 2005. – Вип. 7. – С. 191–202.

98. Мисак Н. Українські лікарі в Галичині (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.): соціально-професійна характеристика / Н.Мисак // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 9. – С. 180–193.
99. Мисак Н. Українські народні вчителі в Галичині на рубежі ХІХ–ХХ ст.: правове становище та національна дискримінація (за матеріалами періодичних видань) / Н.Мисак // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 7. – С. 191–200.
100. Мисак Н. Формування української інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Н.Мисак // Україна соборна: Зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2. – Ч. II: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації. – С. 235–245.
101. Михальчишин Я. З музикою крізь життя / Упоряд. Л. Мелех-Яросевич. – Львів: Каменяр, 1992. – 231 с.
102. Нагачевська З. Учителі – організатори і репрезентанти українського жіночого руху в Галичині (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) // Етнос і культура. – 2003. – № 1. – С. 136–141.
103. Нагірний В. З моїх споминів // Нагірні, Леви: історія родини. Статті, спогади, наукові розвідки, матеріали. Матеріали міжнародної конференції “Нагірні, Леви: історія родини” / В.Нагірний. – К.: Скіфія, 2000. – С. 55–110.
104. Надрага О. Серед львівських парків / Упоряд. К.Курилишин. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2004. – 292 с.
105. Наша Уляна Кравченко: спогади сучасників / Упоряд. О. Коцюба. – Львів: Логос, 1997. – 79 с.

106. Нога О. Іван Левинський: художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. – Львів: Основа, 1993. – 80 с.
107. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20 – 30-х рр. ХХ ст. – К., 1998. – 48 с.
108. Пилипів І. Культурно-просвітницький рух у Західній Україні у 20–30-х рр. ХХ ст. та місце в ньому УГКЦ (на матеріалах Станіславської єпархії УГКЦ) // Християнство в Україні на межі третього тисячоліття. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 236–246.
109. Плаксина Э. История костюма. Стили и направления: Учеб. пособие для студ. учрежд. сред. проф. образования. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 224 с.
110. Пономаренко С. Із життя та побуту сільських священиків середини ХІХ – початку ХХ століття // Українська родина: Родинний і громадський побут / Упоряд. Л. Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 246–250.
111. Пушкарева Н. Предмет и методы изучения “истории повседневности” // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С. 3–29.
112. Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських / За ред. Л.Купчик. – Львів – Бетлегем, 2002. – 306 с.
113. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у ХІХ – 30-х роках ХХ ст. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. – 248 с.
114. Сидоренко В. И. История стилей в искусстве и костюме. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 480 с.
115. Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові. – Філадельфія, 1951. – 105 с.

116. Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 21–29.
117. Тарнавський Ф. Спогади: Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священницьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині ХІХ сторіччя і в першій декаді ХХ сторіччя. – Торонто: Добра книжка, 1981. – 267 с.
118. Турій О. Соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького духовенства Галичини в середині ХІХ століття // Ковчег. – 2000. – Ч. 2. – С. 115–148.
119. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга І. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 1999. – 456 с.
120. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга ІІ. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2001. – 338 с.
121. Федорак І. Мій шлях / Упоряд. Т.Виноградник. – Снятин: Прут Принт, 2009. – 328 с.
122. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26. – С. 74–93.
123. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772–1918) // Ковчег. – 1993. – Ч. 1. – С. 73–107.
124. Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини ХVІІІ–ХХ століть // Ковчег. – 2003 – Ч. 4. – С. 55–66.
125. Шах С. Львів – місто моєї молодости / С.Шах. – Мюнхен, 1956. – Ч. 3. “Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія”. – 362 с.

126. Шпирало Л. Міський костюм Галичини другої половини ХІХ століття // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 4. – С. 71–74.
127. Himka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. – Edmonton: CIUS, 1988. – 343 p.

Художні твори

128. Барвінок Василь (Володимир Барвінський). Скошений цвіт (Виїмок з галицьких образків) / Вступ Б. Лепкий. – 2-е вид. – Київ – Ляйпціг:, б/р. – 292 с.
129. Журбенко Л. Філістер: події з родинного життя / Л.Журбенко. – Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки, 1909. – 275 с.
130. Кобринська Н. Дух часу // Кобринська Н. Дух часу: Оповідання, повість. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 18–33.
131. Кравченко У. Голос серця // Кравченко І. Вибрані твори. – К., 1958. – С. 409–421.
132. Кравченко У. Хризантеми: Повість. – Чікаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1961. – 413 с.
133. Лукіянович Д. Франко і Беркут // Лукіянович Д. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1973. – С. 114–232.
134. Малицька К. Задля науки // Малицька К. Твори / Упор., прим. та наук. редакція О.М.Івасюк, В.Є.Бузинської. – Чернівці: Букрек, 2011. – С. 207–215.
135. Мартович Л. Забобон // Мартович Л. Твори. – К.: Дніпро, 1976. – С. 175–417.
136. Підгірянка М. Мати-страдниця. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1996. – Кн.2. – 128 с.
137. Попович К. Фіаско панни Марцельки // Попович К. Твори. – Львів: Каменяр, 1990. – С. 74–94.

138. Садовий І. Безіменні плугатарі // Садовий І. Безіменні плугатарі: Повісті, п'єси. – К.: Веселка, 2003. – С. 224–336.
139. Садовий І. Весняний гамір // Садовий І. Безіменні плугатарі: Повісті, п'єси. – К.: Веселка. Вид.-во імені Олени Теліги, 2003. – С. 12–222.
140. Франко І. Учитель // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 24. – С. 65–122.

Інформаційні ресурси

<http://www.ex.ua/1124777> – документальний фільм із циклу «Гра долі. Іван Франко. Та, що поруч» (2006) TVRip.

<http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=45616> – документальний фільм із циклу «Великі українці. Іван Франко»

http://www.youtube.com/watch?v=S7vSGib7kR8&list=PL6vbUg9NjrqAFmlr_azvpHYBuAGYc_r44&index= – документальний фільм «Два життя Соломії Крушельницької». Випущено: студія «Контакт», 1997.

<http://history.org.ua> – сайт Інституту історії НАН України, видання «УІЖ».

<http://www.nbu.gov.ua> – сайт Бібліотеки ім.В.Вернадського

<http://etnolog.org.ua> – сайт Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М.Рильського

<http://www.i-franko.name/uk/Folklore/1889/Pokucie.html> - сайт по І.Франку: життєвий і творчий шлях письменника

<http://pidhirianka.ho.ua/sel.htm> – сайт по Марійці Підгірянці

http://www.timeandspace.lviv.ua/files/research/Bobykevych_Reconstruction_61.doc. – Дмитришин Н. Жінка у греко-католицькій священничій сім'ї у Галичині: біографія на тлі епохи.

<http://www.pu.if.ua/depart/SlavsHistory/resource/file/Drogobyska%20O.doc> – Дрогобицька О. Роль галицької сільської інтелігенції в розбудові місцевої системи охорони здоров'я (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pgn/.../DrohobytskaOksana.pdf – Дрогобицька О. Побут української сільської інтелігенції Галичини: історіографія проблеми

http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2012_57/Giley_a57/I5_doc.pdf – Мисак Н. Українські студентські товариства у Східній Галичині наприкінці XIX ст.: до питання взаємовідносин з провінційними органами влади.

http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_49/Giley_a49/I5_doc.pdf – Мисак Н. Культурно-просвітницька діяльність українських студентських товариств у Галичині наприкінці XIX ст.

http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol_5/004-mysak.pdf – Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці XIX – початку XX століття: національна ідентифікація і професійна діяльність.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ КУРСУ

Ад'юнкт – службовець нижчого рангу в державних установах (намісництві, прокуратурі скарбу), в судівництві – заступник або помічник судді, який не мав права самостійного розгляду судових справ.

Ад'ютум – платня, що призначалась початкуючим державним службовцям, які працювали протягом випробувального терміну.

Авскультант – службовець нижчого рангу, зазвичай початківець, в австрійській судочинній системі.

“Академік” – слухач вищих навчальних закладів.

Золотий ринський (зол. рин.) – напівофіційна назва грошових одиниць в Австро-Угорщині. З 1857 р. на основі монетної конвенції підписаної Австрією з німецькими державами в імперії запроваджувалися гульдени (флорини), які поділялися на 100 крейцерів. Золотий ринський вживався як синонім гульдена. В 1892 р. Австро-Угорщина провела грошову реформу, в результаті якої в обіг вводилась крона (кор.). Співвідношення між старою і новою валютою було наступним: 1 гульден = 2 кронам, 1 крейцер = 2 геллерам. Гульден паралельно з кроною перебував в обігу до 1899 р.

Імматрикуляційна такса – спеціально фіксована плата за запис на навчання.

Інтелігенція – у широкому розумінні — люди розумової праці, що заняті у різних галузях культури, освіти, науки,

охорони здоров'я, виробництва, і мають для цього відповідну освіту.

Право презенти – право, за яким дідич (інакше патрон чи колятор церкви) мав право призначати священика у власній парафії. Церква передавала частину своїх повноважень на користь тих осіб, які спричинилися до будівництва та утримання храмів і духовенства. Вони мали не лише окремі права, пов'язані із заміщенням парафій, але й певні обов'язки – оздоблення і ремонту церкви, утримання парафіяльних будинків, забезпечення священика тощо. Патронат був спадковим. Колятор міг бути позбавлений свого права, за умови, якщо він не виконував свої зобов'язання. Водночас, право презенти могла набути інша людина, яка перебирала на себе функції патрона: придбавши помістя, відбудувавши зруйновану церкву тощо.

Право прилюдності (або публічності) – право, яке надавалося приватному навчальному закладу і прирівнювало його до статусу державного. Документи про закінчення таких шкіл визнавались державою і давали змогу молоді продовжувати освіту у вищих навчальних закладах.

Реальна школа – середня школа з пріоритетом природничих наук; яка протиставлялась гімназії (класична освіта), давала практичні знання, які були необхідні для професійної діяльності. У галичині реальні школи були виключно чоловічими.

Свідоцтво моральності – документ про те, що певна людина веде моральний спосіб життя, не перебуває у позашлюбних зв'язках, постійно відвідує церковні богослужіння. Свідоцтво обов'язково затверджувалося парафіяльним священиком і представником цивільної влади.

Свідоцтво про бідність (“свідоцтво убожества”) – документ, що видавався церковними парафіями і підтверджував неплатоспроможність особи.

Сотрудник – помічник пароха.

Сурдут – різновид довгого піджака (за характерний тип одягу інтелігенцію у Галичині називали “сурдутовцями”).

Нострифікація (з лат. *noster* – наш) – визнання диплома про закордонну вищу освіту нарівні з дипломом, виданим аналогічним вітчизняним вищим навчальним закладом.

Райфайзенка – сільський кредитний кооператив, названий імям німецького громадського діяча і економіста Райфайзена Фрідріха Вільгельма (1818 – 1888).

Фемінізм – у широкому розумінні включає рухи та ідеології, спрямовані на визначення, створення і захист рівних політичних, економічних і соціальних прав жінок.

Навчально-методичне видання

ДРОГОБИЦЬКА ОКСАНА ЯРОСЛАВІВНА

**Повсякденне життя галицької інтелігенції
(друга половина ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): курс лекцій**

Комп'ютерна верстка: *Оксана Дрогобицька*

Підп. до друку 5.11. 2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсет. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 50 прим.